



Nr. 2 (215) / 2024
NUMĂR SPECIAL
Indexat în Crossref,
CEEOL și ROAD

Supliment al revistei „Strategic Impact”

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

DOI: 10.53477/1842-8096-24-02

DOI ANI DE LA DECLANȘAREA RĂZBOIULUI DE AGRESIUNE AL RUSIEI ÎMPOTRIVA UCRAINEI: ANALIZĂ MULTIDIMENSIONALĂ*

- **Intervenția militară** (*Florian Cîrciumaru, Dan-Lucian Petrescu, Crăișor-Constantin Ioniță*)
- **Coeziunea socială vs. criza umanitară** (*Alexandra Sarcinschi*)
- **Dreptul internațional umanitar** (*Mirela Atanasiu*) • **Starea economică** (*Cristian Băhnăreanu*)
- **Dimensiunea nucleară** (*Mihai Zodian*) • **Dezinformarea** (*Daniela Lică*)

La mai bine de doi ani de la începerea conflictului armat determinat de invazia a Ucrainei de către Federația Rusă, situația de securitate rămâne extrem de complicată în regiunea de sud-est a Europei, generând reverberații la nivel global în toate planurile: politic, militar, economic, social, informațional etc. În consecință, ne propunem să continuăm demersul analitic început în februarie 2022, prin prezentarea celor mai relevante aspecte asociate multiplelor dimensiuni afectate de prezența unui conflict armat în desfășurare la frontiera de est a NATO/UE și a României.

Al doilea an al intervenției militare a Federației Ruse în Ucraina

*Florian Cîrciumaru, Dan-Lucian Petrescu,
Crăișor-Constantin Ioniță*

Pornind de la o prezentare succintă a estimărilor noastre privind obiectivele strategice ale beligeranților, vom evidenția dinamica principalelor coordonate ce caracterizează acest derulare acestui eveniment nefericit pe parcursul celui de-al doilea an, precum și efectele pe care le generează.

În ceea ce privește setul de obiective strategice, situația este aparent similară cu cea din luna februarie 2023. Ne amintim că, la începutul „operației militare speciale”, obiectivele strategice ale Federației Ruse vizau demilitarizarea și denazificarea Ucrainei,

protejarea populației de etnie rusă din Ucraina, asigurarea neutralității Ucrainei din punctul de vedere al aderării la NATO și UE și recunoașterea independenței și anexării peninsulei Crimeea (CSSAS 2023). Ca urmare a evoluției situației operative asociată invaziei, aceste obiective au fost ajustate în luna aprilie a anului 2022, în sensul „eliberării” celor patru oblastii/regiuni - Donețk, Luhansk, Zaporojie și Herson - care, ulterior, au fost anexate de către Federația Rusă. În mod evident, Ucraina urmărea recucerirea peninsulei Crimeea, anexată în mod abuziv de către Federația Rusă în 2014, și recâștigarea controlului asupra teritoriului ocupat vremelnic de către agresor. Obiectivele strategice ale Ucrainei s-au menținut și în al doilea an de conflict. De cealaltă parte, Federația Rusă s-a concentrat pe menținerea controlului în teritoriile ocupate „în scopul protejării populației ruse”, cu readucerea în prim-plan a obiectivului denazificării Ucrainei și, în mod indirect, a situării Ucrainei în afara eligibilității privind aderarea la spațiul euroatlantic.

Pentru a avea continuitate în analiza acestui conflict, reiterăm necesitatea analizei obiectivelor militare ca subsecvente celor politice și complementare celorlalte obiective, asociate altor domenii, dimensiuni, spații sau medii de confruntare – economic, informațional, social, diplomatic, cibernetic, cognitiv etc. Mai mult, dincolo de nevoia de a analiza în mod cuprinzător, multicriterial, războiul dintre Federația Rusă și Ucraina, manifestat sub forma invaziei declanșate cu

* Analiza multidimensională de față a fost realizată de o echipă de cercetare științifică din cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate al Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București.

mai bine de doi ani în urmă¹, se impune să luăm în considerare o perspectivă mai largă în ceea ce privește obiectivele strategice ale beligeranților, în special ale Federației Ruse. Menținându-ne în zona de-clarațiilor decidenților politici ruși, în special ale președintelui Vladimir Putin, se cuvine să privim acțiunile Federației Ruse, atât cele din teatrul de operații, cât și cele din exterior, preponderent la nivel diplomatic și economic, ca fiind convergente către un set de obiective strategice cu rezonanță regională și chiar globală.

Un prim obiectiv ar fi ascensiunea către poziția de hegemon regional (cel puțin în spațiul ex-sovietic) și chiar global, în consonanță cu generarea și întreținerea unui conflict armat de amploare în Europa, în proximitatea zonei de est a spațiului euroatlantic, la granița a patru state membre, dar și cu demersurile întreprinse în plan diplomatic și nu numai, cu efecte semnificative în domeniul economic. Ne referim, desigur, la utilizarea resurselor energetice ca pârghie de presiune asupra unor state occidentale, coroborată cu intense campanii de propagandă, cu atacuri cibernetice și alte acțiuni menite să creeze dezechilibre în societățile statelor vizate. Pe de altă parte, pe fondul controlului asupra poziției Consiliului de Securitate al ONU față de război și, mai ales, dezvoltarea relațiilor cu actori statali importanți de pe continentul asiatic (de exemplu, China, India, Coreea de Nord și Iran) și nu numai (Rusia a preluat președinția BRICS+), îi oferă oportunități reale de a-și susține efortul de război, precum și de a alimenta perspectiva unei lumi bipolare, despărțită de o nouă Cortină de Fier.

Un alt obiectiv, în strânsă legătură cu primul, este acela de a menține prezentă o presiune asupra statelor occidentale, care trebuie să identifice resurse alternative de hidrocarburi pentru a-și „alimenta” economiile serios afectate de criza pandemică, de cea subsecventă, în domeniul economic, precum și de cea în sectorul societal, determinată de fenomenul migrației. Mai mult, efectele conflictului armat aflat în desfășurare în proximitatea spațiului european și euroatlantic determină statele membre să întreprindă eforturi serioase în scopul acordării de sprijin Ucrainei și al augmentării capacităților proprii de apărare. În atingerea acestui obiectiv, Moscova utilizează argumentul acordării unei replici pe măsură presiunii exercitate de către UE și unele state membre ale NATO asupra Federației Ruse prin pachetele de sancțiuni impuse ca urmare a invaziei asupra Ucrainei, pentru a-i afecta efortul de război.

Nu mai puțin important este obiectivul declarat privind limitarea extinderii NATO. Mărirea numărului de membri ai Alianței, prin includerea Ucrainei (și Georgiei), este considerată drept o amenințare majoră la adresa securității Federației Ruse. Această perspectivă ar determina, cel mai probabil, o scădere semnificativă a încrederii populației ruse în conducerea de

la Kremlin, ceea ce ar afecta serios stabilitatea regimului politic actual.

De asemenea, estimăm că un alt obiectiv al Federației Ruse, perpetuat, de altfel, în narativele propagandei, se referă la reîntoarcerea unor teritorii în componența acesteia, în special al unora cu rezonanță istorică și etnică. Adiacent efectelor generate în mentalul colectiv al populației ruse, nu este de neglijat nici importanța geostrategică a menținerii controlului asupra teritoriilor anexate, precum peninsula Crimeea, conectată de teritoriul rusesc prin culoarul Donețk, Zaporojie, Herson, care crește în mod spectaculos oportunitățile Federației Ruse de extindere a controlului în bazinul Mării Negre.

Ultimul obiectiv pe care îl menționăm este acela al testării unor sisteme de armament și tehnică militară. Sistemele aeriene fără pilot de diferite tipuri și proveniențe au fost întrebuințate din plin pe perioada celui de-al doilea an de conflict. Acestea li s-au adăugat diverse sisteme de rachete și artilerie, rachete hipersonice, precum și unele echipamente și mijloace de război electronic. Desigur, toate aceste demersuri au contribuit semnificativ la dezvoltarea industriei de apărare a Federației Ruse, dar și a agenților economici din alte state, fără o implicare directă în conflict.

Pentru îndeplinirea obiectivelor strategice stabilite de către decidenții politici de la Kremlin, a fost necesar ca cele subsecvente, urmărite de către instrumentul militar de putere în perioada analizată, să fie convergente către menținerea controlului asupra teritoriilor ocupate, cu posibilitatea extinderii acestora. În consecință, plasând discuția la nivel operativ și tactic, putem afirma faptul că, în perioada analizată, acțiunile de luptă s-au desfășurat de o parte și de alta a unei linii a frontului cvasi-staționară, continuă (figura nr. 1), pe două axe – EST și SUD – cu concentrarea efortului forțelor beligerante în zona unor obiective de importanță operativă medie, în special localități.



a) 24.02.2023 (Bailey, Mappes, și alții 2023)

¹ Oficial, considerăm că invazia Federației Ruse asupra Ucrainei a început în 24 februarie 2022, însă agresiunea, în format hibrid,

se desfășoară din 2014, debutând cu anexarea Crimeii și începerea luptelor de secesiune în regiunile Luhansk și Donețk.



b) 24.02.2024 (Bailey, Wolkov, și alții 2024)

Figura nr. 1: Evoluția situației operative în al doilea an de conflict

Caracterul general al acțiunilor de luptă a fost, preponderent, unul de evitare a angajărilor directe de amploare, care ar fi generat pierderi semnificative. Astfel, multe dintre loviturile aplicate de o parte și de cealaltă au implicat utilizarea unor capacități de tip *stand-off* – artilerie, rachete, sisteme aeriene fără pilot și chiar aviație – ceea ce ne indică predispoziția beligeranților de a transforma confruntarea militară într-un „război de uzură”, fără semne evidente privind un potențial final. Pe fondul diminuării amplitudinii angajărilor directe, în comparație cu dinamica asociată primului an de conflict, acțiunile agresive și-au mutat centrul de greutate în sfera neconvenționalului, constituind o configurație hibridă a ofensivei, cu efortul principal în spațiul de luptă informațional și lovirea unor obiective de importanță strategică în adâncime.

Din punct de vedere a împărțirii operației pe faze, cel de-al doilea an de conflict a debutat cu o perioadă de stagnare a acțiunilor ofensive, după contraofensiva forțelor ucrainene din septembrie-noiembrie 2022. Totuși, la mijlocul lunii mai 2023, forțele ruse, având în întărire gruparea paramilitară Wagner, reușesc să înregistreze o victorie prin *cucerirea orașului Bahmut*, după aproape 10 luni de lupte care au constituit una dintre cele mai sângeroase bătălii din acest conflict. Fără o importanță semnificativă din punct de vedere tactic sau operativ, bătălia pentru Bahmut s-a transformat într-un eveniment simbolic al conflictului, ca urmare a multitudinii resurselor umane și materiale implicate de ambele părți, a pierderilor suferite, dar și a declarațiilor președintelui Zelenski din decembrie 2022 în congresul SUA, potrivit cărora Bahmut reprezenta „o fortăreață a moralului ucrainean”.

Un alt eveniment notabil îl reprezintă *revolta mercenarilor Wagner*, probabil cea mai importantă grupare paramilitară de servicii care beneficiază Federația Rusă în conflictul din Ucraina. În acest registru,

se cuvine să evidențiem faptul că, în urma pierderilor suferite, forțele ruse și-au suplimentat efectivele prin campanii de mobilizare (la fel ca în primul an), dar și prin întrebuintarea unor grupări paramilitare. Luptătorii ceceni ai lui Kadîrov și gruparea Hispaniola, care a acționat până în 2023 în cadrul batalionului Vostok, reprezintă două dintre cele mai cunoscute exemple. Aceștia li s-au adăugat peste 15.000 de mercenari din Orientul Mijlociu, Serbia și Libia. Rezultatul a fost o mixtură de forțe paramilitare, mercenari, forțe armate regulate și recruți cu diferite niveluri de pregătire și dotare și, mai ales, cu diferite agende, situație care a determinat ineficiența sistemului de comandă și control și a condus la divergența acțiunilor desfășurate pentru atingerea obiectivelor tactice și crearea efectelor la nivel operativ. Mai mult, combinarea forțelor armate regulate cu grupări de forțe cu obiective proprii poate genera „sincope” în funcționarea ansamblului, cum a fost cazul revoltei grupului Wagner din perioada 23-24 iunie 2023, apărută pe fondul binecunoscutelor tensiuni dintre Evgheni Prigojin, liderul grupării, și conducerea militară a forțelor rusești. Iar intervenția liderului cecen Kadîrov, care s-a oferit să acționeze în forță pentru a înăbuși revolta, calificând-o drept „un cuțit în spate”², reprezintă încă o dovadă a funcționării defectuoase a unei asemenea configurații a forțelor.

După o lungă perioadă de amânare, forțele ucrainene au pornit, la începutul lunii iunie, o *contraofensivă* care a durat câteva luni, până în noiembrie 2023, dar care nu a reușit să aducă rezultatele scontate, în ciuda unui sprijin de mare anvergură (cel puțin în faza inițială a operației), sub formă de tehnică militară (mașini de luptă, piese de artilerie, tancuri, sisteme de rachete antiaeriene, sisteme aeriene fără pilot, muniții etc.), echipamente, consiliere și informații din partea statelor occidentale.

Bătălia pentru Avdiivka a fost un alt eveniment major. Începută la o intensitate apreciabilă în octombrie 2023, operația ofensivă a forțelor rusești a fost considerată un al doilea Bahmut și a marcat preluarea inițiativei de către acestea, după contraofensiva ucraineană din vara lui 2023. Situat în regiunea Donețk, orașul Avdiivka avea o oarecare importanță operativă pentru forțele ucrainene, în măsura în care reprezenta un punct de acces de pe linia frontului către capitală. În consecință, era un obiectiv puternic întărit de către forțele ucrainene, iar capturarea lui, prin retragerea acestora pe 16 februarie 2024, a necesitat un preț enorm în termeni de personal și tehnică de luptă din partea forțelor rusești, în special.

Ulterior, situația operativă a revenit la starea de semi-latentă, iar acțiunile de lovire la caracterul *stand-off*, menționat anterior. Totuși, la împlinirea a doi ani de la izbucnirea conflictului, se consideră că inițiativa este de partea forțelor rusești, care continuă operația ofensivă pe două axe de efort: EST și SUD. Pe fieca-

² Această afirmație a fost postată de către liderul cecen Ramzan

Kadîrov într-un mesaj pe Telegram (Reuters 2023).

re dintre acestea se execută atacuri pe mai multe direcții paralele sau divergente, în unele sectoare ale frontului, însă aceste direcții de ofensivă sunt situate la distanțe prea mari pentru a crea efecte cumulative. Excepția o face sectorul de front din oblastiile Herson și Luhansk, unde ofensiva se desfășoară în patru zone – NE Kupyansk, NV Svatove, SV Svatove și V Kremina – situate suficient de apropiat pentru ca acțiunile să se poată sprijini reciproc (Bailey, Kagan, și alții 2024).

În ceea ce privește viitorul conflictului armat, estimăm că acesta se va prelungi pe un termen greu de prognozat cu precizie, dar cel mai probabil de ordinul anilor. Condițiile declarate de cei doi beligeranți, care ar face obiectul unor negocieri de pace, continuă să prezinte un grad redus de acceptabilitate din partea adversă. Capitulara completă și necondiționată din partea Ucrainei, corelată cu schimbarea conducerii politice, demilitarizarea, anexarea întregului teritoriu în componența Federației Ruse și plata despăgubirilor de război, cerințe impuse prin soluția „pace blândă”³, vor fi considerate, cel mai probabil, de neacceptat de către conducerea de la Kiev. De cealaltă parte, cedarea teritoriilor care aparțineau Ucrainei înainte de 2014 și au fost ocupate de către forțele armate ale Federației Ruse, concomitent cu retragerea acestora din zonele respective sunt, de asemenea, condiții a căror acceptare este greu de imaginat în anii următori. Mai mult, condițiile impuse de Moscova conferă o probabilitate ridicată a perspectivei continuării conflictului pe o perioadă îndelungată. Din acest punct de vedere, conducerea Federației Ruse, conștientă de importanța sprijinului acordat Ucrainei, va miza, cel mai probabil, pe diminuarea acestuia, ceea ce va determina, în mod natural, scăderea puterii de luptă a forțelor ucrainene. Aceasta scădere a volumului ajutoarelor acordate Ucrainei pot apărea fie pe fondul apariției unei „oboseli” a contribuitorilor, fie în contextul unor probleme interne ale acestora de natură politică (tensiuni la nivelul sistemului politic intern generate, de exemplu, de cauze electorale), economică (precum, crize economice induse de inflație), socială (de exemplu, efecte nedorite ale fenomenului migrației) etc.

În această formă de „război total, de uzură”, acțiunile de luptă vor avea în continuare, cel mai probabil, un caracter pulsatoriu, cu lungi perioade cvasi-liniare din punct de vedere al efortului, cu utilizarea extensivă a artileriei, sistemelor fără pilot (aeriene și, în proporție mai redusă, navale), rachetelor terestre și anti-aeriene și a aviației. Acestea vor fi întrerupte de momente de creștere în intensitate, generate de angajări directe și punctuale între combatanți (forțe armate regulate sau în configurație mixtă, incluzând grupări paramilitare și/sau mercenari) pentru cucerirea unor obiective, de regulă localități. Deși majoritatea

obiectivelor vor avea, probabil, o importanță redusă din punct de vedere operativ și chiar tactic, există și unele obiective de mare valoare de nivel operativ și chiar strategic. Împingerea liniei frontului către interiorul Ucrainei, prin manevre de nivel operativ pe direcții interioare și cucerirea unor localități (Harkov, Sumî sau Cernigău), ar duce la extinderea zonei de operații către nord-est și nord, refăcând disponerea forțelor din prima fază a conflictului și deschizând din nou drumul către capitală. În mod evident, capturarea capitalei Kiev de către forțele Federației Ruse ar avea consecințe dezastruoase, reprezentând înfrângerea totală, *de facto* și *de jure* a Ucrainei. De asemenea, pierderea portului Odesa ar avea un impact extrem de mare asupra Ucrainei pe multiple planuri/niveluri – economic, social, militar-strategic etc.

Pe de altă parte, o contraofensivă puternică, executată în direcția orașului Mariupol, care să ducă la recucerirea acestuia ar reprezenta o victorie majoră de partea ucraineană, cu un impact semnificativ asupra dispozitivului operativ al forțelor Federației Ruse. O asemenea realizare ar pune serios în dificultate aprovizionarea forțelor rusești din sud, inclusiv din peninsula Crimeea, acestea devenind vulnerabile în zona de operații SUD. Desigur, o asemenea acțiune ar presupune intense măsuri de pregătire a forțelor ucrainene, de augmentare a forțelor în materie de armament, tehnică militară, echipamente și resurse umane și materiale, accelerate de sprijinul acordat de statele occidentale. Toate acestea ar trebui executate în condițiile menținerii actualei linii a frontului și, eventual, a diminuării puterii de luptă a forțelor rusești în contextul desfășurării unei ofensive prelungite și mari consumatoare de resurse a acestora.

Rezistența întregii societăți ucrainene în fața războiului. Coeziune socială vs. criză umanitară

Alexandra Sarcinschi

În urmă cu un an, situația umanitară a cetățenilor ucraineni era dramatică, iar evenimentele ce au urmat pe parcursul a încă 12 luni de război au înrăutățit-o, pierderile umane masive fiind însoțite de distrugerii materiale substanțiale. Cu toate acestea, populația ucraineană, dislocată sau nu, a continuat și în 2023 să manifeste un grad ridicat de coeziune socială, ceea ce reprezintă una dintre condițiile de bază a rezilienței sociale, respectiv rezistenței în fața inamicului.

Scopul acestei secțiuni este de a discuta posibila legătură dintre situația umanitară și nivelul de coeziune socială și de rezistență a populației. Discutarea acestor aspecte necesită o abordare ce aduce în prim-plan date care ar putea obiectifica victimele războiului, însă scopul real este doar de a pune față în față

³ Acestea sunt principalele condiții impuse în „formula de pace” propusă de actualul vicepreședinte al Consiliului de Securitate

al Federației Ruse, Dimitri Medvedev, exprimate într-un mesaj pe Telegram (Protz 2024).

amplitudinea crizei umanitare cu evoluția elementelor coeziunii sociale a populației.

Prima parte este dedicată stabilirii câtorva repere teoretice care subliniază importanța conceptelor de coeziune socială și rezistență (în special modelul propus de către Otto C. Fiala), iar cea de-a doua analizează date statistice ce ilustrează criza umanitară provocată de războiul din Ucraina și o confruntă cu rezultatele unor anchete referitoare atât la formele de implicare a cetățenilor ucraineni intervievați în rezistența împotriva inamicului, cât și percepția pe care o au în acest context asupra relațiilor interpersonale.

Recâștigarea suveranității naționale prin rezistență, reziliență și coeziune socială – repere teoretice

Începând cu anul 2014, după ce Federația Rusă a invadat Crimeea, *US Special Operations Command* – Europe (SOCEUR) a demarat un proces de evaluare a conceptului *rezistență* pe baza analizei vulnerabilităților țărilor baltice (Fiala 2022). În baza acestuia, Otto C. Fiala, colonel în retragere al USAR și consultant NATO ACT, a dezvoltat *conceptul operațional de rezistență* (ROC – *Resistance Operating Concept*), ce „explorează acțiunile pe care un stat suveran le poate întreprinde pentru a-și extinde strategia de apărare națională și pentru a se pregăti să se apere împotriva unei pierderi parțiale sau totale a suveranității naționale” (O. C. Fiala 2020, xv). ROC trebuie să stimuleze guvernele să dezvolte reziliența pre-criză prin *apărare totală* (*apărare cuprinzătoare*), *abordarea întregului guvern* (*Whole-of-Government*) și *abordarea întregii societăți* (*Whole-of-Society*) (Ibidem, 1).

În ceea ce privește primul concept, *apărarea totală*, utilizarea sa este specifică Războiului Rece, iar tendințele din mediul de securitate de după prăbușirea URSS au condus la reformularea sa ca *apărare cuprinzătoare* („o strategie oficială a guvernului, care cuprinde o abordare la nivelul întregii societăți pentru a proteja națiunea împotriva amenințărilor potențiale” (NATO 2020, 15)). Cu toate acestea, în prezent, trei țări nordice (Suedia, Danemarca, Norvegia) au reluat, printr-un proiect comun, ideea de *apărare totală* și sunt în plin proces de analizare a colaborării pe verticală și pe orizontală dintre civili și militari și de cum trebuie mobilizate resursele societății pentru a face față unei crize (University of Gothenburg 2023). Ambele concepte fac trimitere la faptul că un război nu este purtat doar de către militari, fiind necesar ca întreaga națiune să fie pregătită pentru a apăra independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării. În acest sens, succesul apărării presupune ca întreaga populație să fie „dispusă să se angajeze în roluri specifice de apărare, individuale și de grup, pe timp de pace și în situații de urgență națională și să fie dispusă să își apere țara pe timpul conflictului”,

ceea ce nu se poate realiza fără o *coeziune socială* puternică (O. C. Fiala 2020, 3). Aceasta se traduce în reziliență, fundament al rezistenței și definită ca „voință și capacitate de a rezista unor presiuni și influențe externe și/sau de a-și reveni de pe urma efectelor acelor presiuni și influențe” (Ibidem, xv).

Fiala argumentează că principala condiție pentru o rezistență de succes este construirea unei reziliențe puternice, ce trebuie să urmărească: dezvoltarea identității naționale, acompaniată de pregătire în vederea depășirii crizei și consolidarea coeziunii naționale; pregătirea psihologică începută cu mult înainte de conflict; cunoașterea vulnerabilităților și reducerea acestora; identificarea amenințărilor externe potențiale; pregătirea împotriva amenințării, atât la nivel intern, cât și extern prin relații puternice cu aliați care susțin descurajarea (O. C. Fiala 2020, 8-10).

Se observă, în acest context, rolul important pe care îl joacă *coeziunea socială*, idee mult discutată în sociologie de la Gustave Le Bon și Emile Durkheim, la Talcott Parsons. Ca o sinteză a acestor abordări, pot fi remarcate modelele propuse de Fundația Bertelsmann (Dragolov, și alții 2013), Institutul German pentru Dezvoltare și Sustenabilitate (Leininger, von Schiller și Gyimah-Boadi fără an), dar mai ales *indicele de coeziune și reconciliere socială* (SCORE) elaborat de către Centrul pentru Pace Durabilă și Dezvoltare Democratică (SeeD) și Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare - Acțiune pentru cooperare și încredere (UNDP-ACT), cu finanțare din partea Agenției Statele Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID). SCORE este important pentru analiză deoarece permite realizarea unor comparații longitudinale interesante, fiind măsurat atât înainte de declanșarea invaziei, cât și la un an după aceea, cu încorporarea unor actualizări metodologice (reSCORE) relevante pentru contextul actual (Minich 2024). Definiția pe care este construit indicele caracterizează coeziunea socială ca „interconexiunea și unitatea dintre diversele entități sociale la nivel național și local – indivizi, grupuri sociale și instituții – și interacțiunile și relațiile pozitive, de colaborare și armonioase dintre acele entități dintr-o societate, care cuprind norme, valori și identități comune” (Ibidem, 11). SCORE cuprinde nouă indicatori cu câte cinci dimensiuni⁴ fiecare: *responsabilitatea autorităților*; *cooperare comunitară*; *lipsa amenințării sociale*; *identitate ucraineană pluralistă*; *sentimentul apartenenței la țară*; *sentimentul datoriei civice*; *proximitate socială*; *toleranță socială*; *atenția autorităților ucrainene* (Ibidem, 12-13).

Acest model este util în studiul modului în care se manifestă coeziunea socială și rezistența ucraineană în fața efectelor războiului deoarece, după cum se observă, include o serie de elemente ce explică unele dintre condițiile identificate de Fiala pentru o rezistență de succes.

⁴ Pentru fiecare indicator sunt analizate următoarele dimensiuni: ideatic – relațional; orizontal – vertical; centrare pe bunurile

comune; atitudini – comportamente; nivel național – nivel comunitar.

Război și criză umanitară vs. coeziune socială și rezistență

Situația umanitară în Ucraina rămâne în continuare dramatică. La sfârșitul anului 2023, ONU, prin Oficiul pentru Coordonarea Afacerilor Umanitare, a identificat peste 14,6 milioane de persoane în nevoie de protecție, majoritatea necesitând protecție generală (11,5 mil.), dar și acces la rețeaua de apă (9,6 mil.), adăpost și bunuri nealimentare (7,9 mil.), sănătate (7,8 mil.), securitate alimentară (7,3 mil.) etc. (OCHA 2023, 4).

În statisticile generale (UNHCR 2024), circa 3,7 milioane de persoane sunt dislocate intern și 6,5 milioane de refugiați din Ucraina au fost înregistrați la nivel global, cei mai mulți în Europa (peste 55%) în țări precum Federația Rusă (1.212.585 de persoane), Germania (1.139.690 persoane) și Polonia (956.635 persoane). Cifrele mari înregistrate în țara agresoare sunt cauzate de situații precum refugierea forțată în Rusia, percepția și reprezentarea acesteia ca mediu familiar sau pentru reunirea cu familiile aflate deja acolo. Acest lucru este și mai clar prin compararea numărului refugiaților înregistrați în Rusia cu cel al refugiaților care chiar au cerut azil, protecție temporară⁵ sau o altă formă de protecție națională similară – un număr mult mai mic: 34.265 de persoane. Spre deosebire, în Polonia și Germania, numărul celor care au cerut azil, protecție temporară sau altă formă de protecție este semnificativ mai mare și comparabil cu cel al refugiaților: 1.640.510 persoane în Polonia și 1.053.050 persoane în Germania.

Pe teritoriul Ucrainei situația este la fel de gravă ca și în anul de război anterior, numărul victimelor civile păstrându-se constant ridicat, deși mai mic decât în primele luni ale conflictului (figura nr. 2).

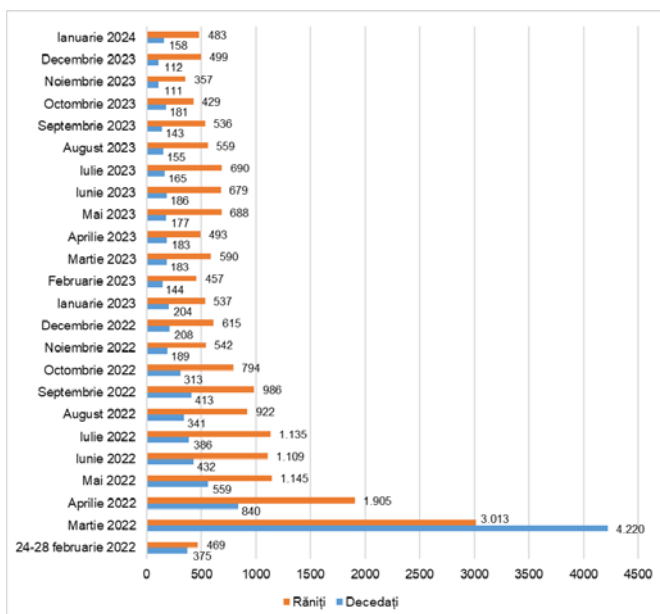


Figura nr. 2: Numărul victimelor civile din Ucraina de la începutul invaziei ruse la scară largă (OHCHR 2023a) (OHCHR 2023b) (OHCHR 2024)

De asemenea, amploarea prejudiciilor aduse facilităților educaționale și medicale este mare, cu o creștere semnificativă în perioada 1 decembrie 2023 – 31 ianuarie 2024 (figura nr. 3), ceea ce ilustrează intensificarea atacurilor ruse asupra teritoriului ucrainean.

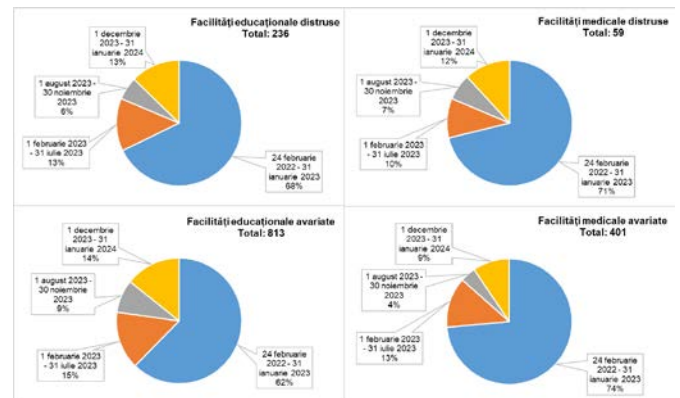


Figura nr. 3: Prejudicii aduse facilităților educaționale și medicale de la începutul invaziei ruse la scară largă (OHCHR 2023a) (OHCHR 2023b) (OHCHR 2024)

Din datele de mai sus, raportat la populația totală a Ucrainei înregistrată înainte de declanșarea invaziei (39.701.739 persoane în 2022, conform ONU (UN 2024)), reiese că peste 16% din populația totală este refugiată în restul țărilor lumii, peste 9% este dislocată intern și peste 36% are nevoie de asistență umanitară.

Acestea sunt doar câteva dintre aspectele ce definesc criza umanitară din Ucraina, ONU semnalând și transferul și deportarea copiilor, violența sexuală, detenția arbitrară și deportarea populației din Crimeea, tortura în detenție, impunerea autorității legale și judiciare a Rusiei, pretensele alegeri locale, atacurile împotriva porturilor și facilităților agricole etc.

În aceste condiții, se mai poate vorbi despre coeziune socială și rezistență în fața agresiunii ruse?

Pentru a putea răspunde la această întrebare este necesară discutarea principalelor condiții pentru o rezistență de succes identificate de către Fiala. Deoarece coeziunea socială este conceptul-cheie al acestei analize, accentul va fi plasat pe dimensiunea subiectivă, dar și cea acțională a cetățenilor ucraineni. Această abordare nu poate fi aplicată condițiilor referitoare la *cunoașterea și reducerea vulnerabilităților, identificarea potențialelor amenințări externe și pregătirea împotriva amenințării*. Ele sunt în responsabilitatea guvernului, care trebuie să identifice și să reducă vulnerabilitățile prin cele două abordări care acoperă toate elementele mediului de operare (*Whole-of-Government* și *Whole-of-Society*), să înțeleagă și să determine modul în care amenințarea externă poate exploata mediul de operare intern, să dezvolte relații puternice cu aliații și partenerii externi și să se angajeze într-un proces de comunicare strategică proactivă în timp ce contracarează operațiile informaționale ale potențialilor adversari (O. C. Fiala 2020, 8-10).

⁵ Este vorba despre mecanismul european de protecție tempo-

rară (TP), care nu se aplică Federației Ruse.

Prima condiție, dezvoltarea unei *identități naționale puternice*, putem considera că este întrunită deoarece sondajele realizate de către institute ucrainene în colaborare cu diverse organizații internaționale arată un puternic sentiment al apartenenței la țară și o identitate ucraineană pluralistă stabilă, tradusă prin convingerea că toți cei care trăiesc în Ucraina, indiferent de origine și diviziuni istorice, pot fi considerați ucraineni și parte integrantă a societății (Minich 2024).

Întrucât identitatea națională consolidată tinde să faciliteze *coeziunea socială* (Holtug 2020), următorul pas în discutarea rezistenței Ucrainei în fața invaziei ruse este studierea aspectelor legate de aceasta din urmă.

Indicele de coeziune și reconciliere socială măsurat în anii 2021 (SCORE) și 2023 (reSCORE) arată o creștere semnificativă în special în ceea ce privește următorii indicatori: „atenția autorităților ucrainene”, „responsabilitatea autorităților”, „sentimentul datoriei civice” și „sentimentul apartenenței la țară”. Analiza acestor indicatori arată consolidarea coeziunii pe verticală, deși nu la cel mai înalt nivel, pe măsură ce rolul statului, al țării și al națiunii în răspunsul la amenințarea existențială reprezentată de către Federația Rusă a devenit mai evident. Indicatorii coeziunii pe orizontală („toleranța socială”, „proximitatea socială” și „cooperarea comunitară”) înregistrează schimbări minime între cele două măsurări, dar sunt în creștere (Minich 2024, 12-13). O modificare interesantă este evidențiată în cazul indicatorului „lipsa amenințării sociale față de diferite grupuri relevante pentru coeziunea socială”, unde apare o scădere de 0,3 puncte între scorul din 2023, comparat cu cel din 2021. Acest indicator măsoară absența percepută a amenințării din partea persoanelor din alte regiuni sau cu ideologii și viziuni diferite, iar dacă cei din vestul țării sau cei pro-europeni nu sunt percepuți ca reprezentând o amenințare la adresa ordinii publice sau a comunității (62%, respectiv 56% dintre cei intervievați nu îi consideră amenințare), nu aceeași percepție este relevată față de cei care lucrează cu forțele de ocupație sau filoruși (în ambele cazuri, 49% dintre cei intervievați îi percep ca sursă de amenințare, iar 27% consideră că poate sunt o astfel de sursă). De asemenea, peste 80% dintre respondenți afirmă că nu ar accepta aceste două categorii din urmă ca prieteni apropiați (*Ibidem*, 17).

Analiza realizată de autorii studiului arată câteva corelații importante între indicatori pe un panel constant între cele două studii (167 de respondenți). De exemplu, „atenția autorităților ucrainene”, cu un plus de 2 puncte din 2021 în 2023, se corelează cu creșterea „securității personale” (indică faptul că securitatea este o așteptare socială importantă din partea statului), a „încrederii în instituțiile centrale” și a „furnizării de servicii” (arată faptul că cetățenii evaluează calitatea serviciilor publice ca o responsabilitate importantă a statului), dar și cu scăderea „nivelului perceput al corupției” și al creșterii „responsabilității auto-

rităților”, ca argument pentru ideea că întreaga populație ar trebui să beneficieze de contractul social, nu doar un grup restrâns (*Ibidem*, 25). Un alt indicator important al coeziunii sociale, „responsabilitatea autorităților” înregistrează o creștere de 1,4 puncte asociată cu creșterea „securității personale” și a „încrederii în instituțiile centrale”, dar și cu o scădere a „nivelului perceput al corupției”.

Un alt studiu cuprinzător, bazat pe indicele SCORE, este SHARP (*SCORE-inspired Holistic Assessment of Resilience of Population*), ce pune față în față coeziunea socială și rezistența populației, prin evaluarea a cinci domenii („elemente ale coeziunii sociale”, „încredere în instituții”, „asigurare de servicii și nevoi de bază”, „dislocări și tensiuni” și „angajament civic și rezistență”) în două valuri de anchetă (toamna 2022 și vara 2023) pe un eșantion reprezentativ de adulți rezidenți din zonele controlate de guvernul ucrainian (Novosolova, și alții 2024). Măsurarea elementelor coeziunii sociale arată un nivel relativ ridicat în 2023 față de 2022, cele mai mari scoruri înregistrându-se pentru „simțul apartenenței la țară” în populația de gen feminin și respondenții peste 60 de ani și „simțul datoriei civice” la populația tânără (18-35 ani). În ceea ce privește populația dislocată intern, respondenții din această categorie evidențiază niveluri ușor mai mici ale indicatorului „angajament civic” și „cooperare comunitară” față de cei care s-au reîntors în țară și cei care încă nu au fost dislocați (*Ibidem*, 9-11). Studiul analizează și tiparele de angajare a cetățenilor în viața civică și rezistență, precum și modul în care acestea s-au modificat între 2022 și 2023. Concluzia este că majoritatea ucrainenilor sunt în continuare angajați în diverse forme de rezistență civică, cele mai populare dintre acestea fiind donarea, voluntariatul în sprijinul celor aflați în nevoie și pentru a ajuta Forțele Armate (figura nr. 4).

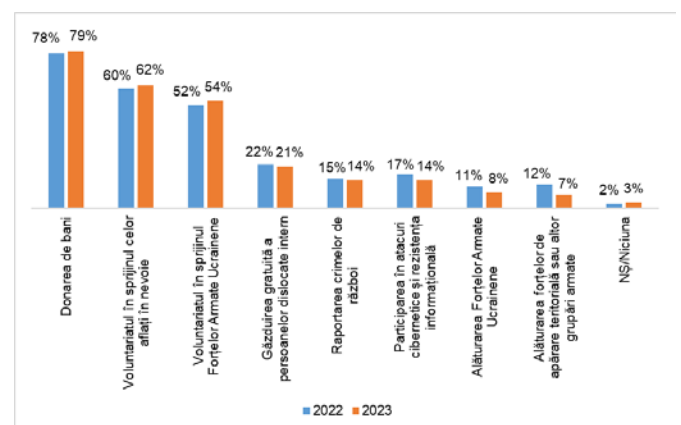


Figura nr. 4: Forme de rezistență civică (% din cei intervievați care au răspuns pozitiv) (Novosolova, și alții 2024)

Se observă, în același timp, scăderea celor implicați în alte forme de rezistență civică, dar mai ales a celor care se alătură Forțelor Armate ucrainene, forțelor de apărare teritorială sau altor grupări armate. Scăderea de 5 puncte procentuale în cazul ultimei forme arată o ușoară diluare a rezistenței naționale

în sensul definit prin *Legea referitoare la bazele rezistenței naționale* din iulie 2021, ce divide conceptul în trei elemente: Forțele de Apărare Teritorială, mișcarea de rezistență și un sistem pentru rezistența socială generală în fața unui ocupant (Ukrainian Security and Cooperation Center 2021). Această lege arată că Ucraina a început *pregătirea înainte de conflict* atât din punct de vedere al cadrului instituțional și organizațional, cât și al educației patriotice și pentru rezistență (O. Fiala 2022). În acest sens, rezistența comportă o dimensiune acțională importantă corelată angajamentului civic, mai precis acțiunilor individuale și colective al căror scop este de a identifica și aborda probleme de interes public, manifestându-se astfel responsabilitatea față de viitorul Ucrainei. Figura nr. 5 ilustrează principalele forme de angajament civic identificat în studiul citat.

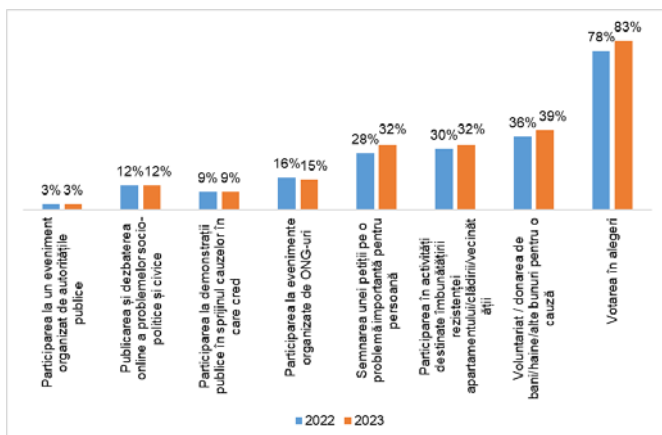


Figura nr. 5: Forme de angajament civic (% din cei intervievați care au răspuns pozitiv) (Novosolova, și alții 2024)

Implicarea semnificativă a cetățenilor ucraineni în aceste forme de rezistență și angajament civic arată că una dintre condițiile identificate de către Fiala pentru o apărare de succes este întrunită, deoarece *populația este dispusă să se angajeze în roluri de apărare specifice*.

Chiar dacă alte anchete arată că, la sfârșitul anului 2023, nivelul de coeziune era perceput mai scăzut decât în 2022, iar previziunile pentru anul curent păstrează aceeași tendință (Rating Group 2023), din cele de mai sus și având în vedere că rezistența civică și coeziunea socială se întăresc reciproc, se poate afirma că societatea ucraineană dispune încă de resurse considerabile pentru a face față amenințării existențiale reprezentată de invazia rusă.

Modul în care societatea ucraineană reușește să gestioneze situația dramatică determinată de agresiunea rusă dezvăluie o *lecție ce trebuie învățată* de fiecare dintre țările aflate în vecinătatea unor puteri cu potențiale intenții ostile, anume că *dezvoltarea rezistenței întregii societăți este esențială pentru respingerea unei agresiuni* de acest tip. Nu poate fi contestat faptul că Federația Rusă, prin atacurile împotriva civililor și infrastructurilor civile, care sunt continue, hibride și sfidează prevederile dreptului internațional umanitar, urmărește doborârea rezistenței ucrainene,

însă datele prezentate arată că identitatea națională și coeziunea socială sunt în continuare la un nivel ridicat. Acesta dezvăluie o rezistență psihosocială de succes, construită în timp, ce include orientarea spre victorie a unei largi părți a cetățenilor ucraineni, în ciuda situației umanitare dramatice ce s-a accentuat în ultimul an de război.

Războiul ruso-ucrainean din perspectiva actelor de încălcare a dreptului internațional umanitar și pedepsirea acestora

Mirela ATANASIU

Cei doi ani de conflict armat ruso-ucrainean au provocat pierderi directe ambelor părți implicate în conflict. Pe de o parte, Ucraina suferă o criză umanitară și riscă însăși supraviețuirea ca stat independent iar, pe de altă parte, Rusia resimte consecințele războiului asupra armatei, teritoriului și populației sale. Dar, cercetarea de față este focalizată pe un alt aspect al conflictului, cel al nerespectării dreptului internațional umanitar (DIU) și a măsurilor întreprinse în răspuns la aceasta. Așadar, scopul temei de cercetare îl reprezintă identificarea cazurilor de încălcări și abuzuri ale cadrului DIU pe întreaga perioadă a conflictului de până acum, dar și prezentarea unor activități concrete de pedepsire a unor persoane care au întreprins astfel de acte.

În direcția îndeplinirii scopului cercetării temei de față, va fi analizat modul de respectare a cadrului juridic (reguli și principii) cu privire la protejarea diferitelor categorii speciale de victime civile (femei, copii), personal (medical, religios, umanitar), prizonieri de război, obiecte și bunuri civile, bunuri culturale și mediu natural, dar și a celui referitor la diferitele prohibiții în ce privește tipurile de armament și mijloace de luptă folosite pe perioada conflictului dintre Rusia și Ucraina.

Metodele de cercetare integrează analiza de conținut a unor documente juridice pentru investigarea legislației în materia DIU în ce privește categoriile de bunuri și persoane protejate pe perioada conflictului armat internațional și identificarea cazurilor de încălcare a acesteia, din surse mediatice sau rapoarte oficiale și analiza empirică pentru a încadra diferitele tipuri de încălcări în categorii specifice de infracțiuni înregistrate pe perioada conflictelor armate internaționale.

Reguli și principii ale dreptului internațional umanitar nerespectate în conflictul dintre Rusia și Ucraina

Războiul ruso-ucrainean, declanșat fără o declarație de război a vreuneia din părți, îndeplinește condițiile de a fi catalogat drept un conflict armat internațional din perspectiva dreptului aplicabil, respectiv a *Convenției I de la Geneva* din 1949 (GC-I 1949, Article 2), pe care ambele state beligerante au ratificat-o îm-

preună cu celelalte convenții similare⁶, ceea ce implică necesitatea aplicării regulilor și principiilor DIU.

Setul de reguli DIU au drept principal scop limitarea efectelor conflictelor armate, stipulând un cadru de protecție juridică pentru cei care nu participă sau nu mai participă la ostilități (dreptul de la Geneva⁷) și pentru restricționarea mijloacelor și metodelor de război utilizate (dreptul de la Haga⁸).

Principalele documente juridice necesar a fi respectate, pe perioada desfășurării conflictului dintre Rusia și Ucraina, sunt: *Convențiile de la Geneva (I-IV)*, *Protocolul I adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 referitor la protecția victimelor conflictelor armate internaționale* (semnat la Geneva în 8 iunie 1977), *Protocolul III adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 referitor la adoptarea unei embleme distinctive suplimentare* (semnat la Geneva în 8 decembrie 2005), *Convenția cu privire la drepturile copilului* din 1989, *Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat* din 1954 și *protocoalele sale adiționale*, *Convenția privind interzicerea utilizării în scopuri militare sau oricare alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului înconjurător* din 1976, *Convenția pentru prevenirea și pedepsirea crimei de genocid* din 1948, *Convenția de la Haga (II) privind legile și obiceiurile războiului pe uscat* din 1899, *Convenția de la Haga (IV) privind legile și obiceiurile războiului pe uscat* din 1907, convențiile cu privire la interzicerea armelor nucleare, radiologice, biologice și chimice⁹ (neconvenționale), dar și a unor armamente convenționale¹⁰. De asemenea, Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 1998 stabilește jurisdicția Curții Penale Internaționale (CPI) asupra încălcărilor și abuzurilor în materie de DIU pe perioada conflictului militar, care pot fi în funcție de gravitate: *genocid, crime împotriva umanității, crime de război și crime de agresiune* (CPI 1998, Articolul 5.1.).

Genocidul, cea mai gravă formă de încălcare a DIU, a fost folosit ca laitmotiv al inițierii ostilităților militare ale Rusiei care susținea suspiciunea unui genocid comis de către ucraineni în regiunea Donbas asupra unor persoane de naționalitate rusă. Alegația a fost contestată la 26 februarie 2022 de către Ucraina care a inițiat un „litigiu” între cele două state la Curtea Internațională de Justiție (CIJ) (International Court of Justice 2024, 1), în urma anchetei constatându-se că „nu există nicio dovadă credibilă că Ucraina este responsabilă pentru comiterea genocidului ... în regiuni-

le Donețk și Lugansk” (International Court of Justice 2024, 3). Pe această bază, decizia CIJ a eliminat legitimitatea intervenției forțelor ruse pe teritoriul ucrainean, ceea ce face ca invazia și ocupația militară proliferate de Federația Rusă să se încadreze la *crime de agresiune* împotriva Ucrainei, dacă sunt luate în calcul reglementările Statutului de la Roma al CPI (articolele 8 bis 1 și 2).

Unul dintre principiile DIU, pe lângă cel al necesității militare, este cel al umanității pe baza căruia părțile oponente sunt obligate să trateze indivizii cu umanitate, sens în care este interzisă folosirea violenței care poate provoca răni excesive și suferințe inutile. Încălcări ale acestui principiu sunt *crimele împotriva umanității*, acte comise ca parte a unui atac pe scară largă sau sistematic îndreptat împotriva oricărei populații civile, cum ar fi crima, deportarea, tortura și violul. De altfel, pe baza aceluiași principiu, linia dintre tipul de încălcări amintit și crimele de război este destul de subțire, formele și tipurile de infracțiuni fiind de obicei cumulate, iar încadrarea juridică a acestora de organisme abilitate realizându-se de la caz la caz.

Crima de război reprezintă o „infracțiune gravă la convențiile de la Geneva din 12 august 1949 la adresa persoanelor și bunurilor protejate de acestea” (CPI 1998, Articolul 8 a). Printre actele înscrise în această categorie se numără: „crima; mutilarea, tratamentul crud și tortura; luarea de ostatici; dirijarea intenționată a atacurilor împotriva populației civile; dirijarea intenționată a atacurilor împotriva clădirilor dedicate religiei, educației, artei, științei sau în scopuri caritabile, monumentelor istorice sau spitalelor; jefuirea; violul, sclavia sexuală, sarcina forțată sau orice altă formă de violență sexuală; recrutarea sau înrolarea copiilor sub vârsta de 15 ani în forțele sau grupurile armate sau folosirea acestora pentru a participa activ la ostilități” (International Criminal Court 2011, Article 8).

Crima de război este identificată în cele 5 subcategorii ale sale: *crime de război împotriva persoanelor care necesită o protecție specială; crime de război împotriva celor care furnizează asistență umanitară și operațiuni de menținere a păcii; crime de război împotriva proprietății și a altor drepturi; metode de război interzise; și mijloace de război interzise*. De altfel, în tabelul nr. 1, sunt prezentate cazuri de încălcări și abuzuri ale DIU ce ar putea fi încadrate în diferite subcategorii de crime de război, așa cum le-am identificat în mass-media sau în rapoartele unor organisme specializate cu monitorizarea unor astfel de situații.

⁶ În anul 1954, atât Rusia, cât și Ucraina au ratificat Convențiile I-IV de la Geneva din 1949 (ICRC 2024, 6).

⁷ „Legea de la Geneva” este ansamblul de reguli care protejează victimele războiului, adică persoanele care nu participă sau nu mai participă la ostilități, în conformitate cu principiul distincției dintre civili și combatanți (ICRC blog 2022).

⁸ „Legea de la Haga” este legea războiului în sensul strict al termenului *jus in bello*, adică corpul de reguli care guvernează modul în care este condus războiul (ICRC blog 2022).

⁹ Printre aceste documente se numără: Protocolul de la Geneva privind gazele asfixiante și metodele bacteriologice de război,

1925; Convenția privind armele biologice, 1972; Convenția privind armele chimice, 1993; Tratatul privind interzicerea armelor nucleare, 2017.

¹⁰ Reglementări specifice sunt prevăzute pentru armele explozive (Convenția privind interzicerea minelor antipersonal - 1997, Convenția privind munițiile cu dispersie - 2008) și armele reglementate de Convenția privind anumite arme convenționale și de protocoalele sale adiționale (Convenția privind anumite arme convenționale - 1980 și cele patru Protocoale adiționale la aceasta și Tratatul privind comerțul cu arme - 2013).

Nr. crt.	Crima de război	24 februarie 2022 – 23 februarie 2024 ¹²	
		Partea incriminată	
		Federația Rusă	Ucraina
1.	Crime de război împotriva persoanelor care necesită o protecție specială (femei, copii, prizonieri de război)	<ul style="list-style-type: none"> - 1 aprilie 2022 – civili executați pe șoseaua Kiev-Irpin (Daily Mail 2022); - 1 aprilie - Sute de locuitori ai așezărilor ocupate Kozarovychi, Dyer și Katyuzhanka din raionul Vyshgorod, regiunea Kiev, sunt ținute ostatic legăți la ochi și forțați să sape tranșee (Ukrainian Helsinki Human Rights Union 2022); 4 aprilie 2022 – o familie de ucraineni luată ostatică este ucisă (BBC 2022); - 4 aprilie 2022 - pe o autostradă la 20 km în afara capitalei Kiev, cadavrele unui bărbat și a trei femei care fuseseră violate și arse (The Guardian 2022); - 5 aprilie 2022 - În districtul Konotop din regiunea Sumy, armata ucraineană a găsit cadavrele a cel puțin trei civili torturați în locurile în care au fost staționate forțele ruse (Kyiv Independent 2022); 6 aprilie 2022 - Maltratarea unor femei din trupele ucrainene aflate în captivitate rusă, ulterior eliberate (Republic World 2022); - 7 aprilie 2022 - în Bucha, sute de cadavre civile ((ostatici, torturi, umilințe, violuri, furturi, execuții etc.) au fost găsite pe străzi și în gropi comune în urma retragerii Rusiei din zonă (BBC 2022) (New York Times 2022); - 8 aprilie 2022 – o rachetă ucide 52 de persoane în gara Kramatorsk (AP News 2022); - 10 aprilie 2022 - cel puțin 25 de civili, inclusiv șase copii, au fost uciși în atacuri asupra mașinilor care încercau să fugă din Cernihiv sau atacați în locuri publice (BBC 2022); - până la 31 ianuarie 2023 - 621 de cazuri de dispariții forțate și detenție arbitrară a civililor au fost investigate (United Nations Ukraine 2023); - 27 aprilie 2023 - peste 90% dintre prizonierii de război intervievați după întoarcerea lor din captivitate spun că au fost supuși torturii, fiind lipsiți de hrană și somn suficient (Politico 2023); - până la 31 ianuarie 2023 - 109 de cazuri de abuzuri sexuale sunt atribuite forțelor armate ruse, autorităților ruse de aplicare a legii și personalului penitenciarului; - 10 ianuarie 2024 - Biroul Națiunilor Unite pentru Coordonarea Afacerilor Umanitare prezintă faptul că „bărbați, femei, copii – de la 4 ani până la 80 de ani – au fost supuși violenței sexuale legate de conflict (OCHA 2024); - 08 martie 2024 – 10.500 civili au fost uciși (Permanent Mission of France - United Nations 2024). 	<ul style="list-style-type: none"> - 2 aprilie 2022 - 4 militari ruși luați prizonieri sunt executați lângă Kiev (CNN 2022); - 7 aprilie 2022 – un soldat ucrainean ucide un prizonier rus undeva în afara unui sat la vest de Kiev (Video appears to show Ukrainian soldier killing Russian prisoner 2022); - până la 31 ianuarie 2023 - 91 de cazuri de dispariții forțate și detenții arbitrară comise de forțele de securitate ucrainene (United Nations Ukraine 2023); - până la 31 ianuarie 2023 - 24 de cazuri de abuzuri sexuale sunt atribuite Serviciului de Securitate al Ucrainei, poliției ucrainene și civililor sau membrilor forțelor de apărare teritoriale ucraineni (United Nations Ukraine 2023).
2.	Crime de război împotriva celor care furnizează asistență umanitară și operațiuni de menținere a păcii (personal umanitar, sanitar, religios)	- 10 ianuarie 2024 - numărul lucrătorilor umanitari uciși s-a triplat de la patru în 2022 la 15 în 2023. Alți 35 au fost răniți (OCHA 2024).	
3.	Crime de război împotriva proprietății și a altor drepturi	<ul style="list-style-type: none"> - 14 martie 2022 - distrugerea unei facilități de alimentare cu apă (BBC 2022); - 27 decembrie 2023, o navă de marfă care călătorea spre portul Ismail a fost avariata și blocată din cauza unei explozii de mine maritime raportată (OCHA 2024); - 29 decembrie 2023 atac asupra unei maternități din Dnipro (OCHA 2024). 	- 1 aprilie 2022 - atac cu elicopterele asupra unei instalații petroliere din Belgorod (Daily Mail 2022).
4.	Metode de război interzise	<ul style="list-style-type: none"> - 2 aprilie 2022 - folosirea unor copii drept „scuturi umane” în timp ce își forțele armate ruse își regrupau forțele (The Guardian 2022b); - 13 aprilie 2022 - în Mariupol, forțele ruse ar fi tras fără discernământ și au folosit bombe pentru a distruge o școală de artă în care se adăposteau aproximativ 400 de civili (Politico 2022). 	
5.	Mijloace de război interzise	- 11 aprilie 2022 – suspiciune de substanțe chimice asupra trupelor ucrainene în Mariupol (Telegram 2022).	- atacuri cu rachete cu muniții cu dispersie în orașul Iziium au ucis cel puțin opt civili și au rănit încă 15 (Human Rights Watch 2023).

Tabelul nr. 1: Infrațiuni și abuzuri ale regulilor și principiilor DIU comise în cei doi ani de conflict ruso-ucrainean¹³

¹² Parte din datele pentru perioada 24.02.2022-23.03.2023 sunt preluate din lucrări anterioare ale autoarei (Atanasiu, Coordonate juridice ale războiului din Ucraina 2022) (Atanasiu, Efectele conflictului armat asupra copiilor și femeilor din Ucraina 2022) (Atanasiu, Reglementări și încălcări ale dreptului internațional în intervenția militară din Ucraina 2022) (Atanasiu, Războiul ruso-ucrainean în-

tre abuzuri mediatizate la adresa dreptului internațional, sancțiuni și negocieri de pace 2022) (Atanasiu, Războiul ruso-ucrainean. Consecințe în planul dreptului internațional 2022).

¹³ Investigațiile sunt încă în curs, drept pentru care informațiile preluate din mass-media trebuie tratate ca atare, până la finalizarea anchetării respectivelor evenimente de organele în drept.

Crima de război a fost cea mai întâlnită formă infracțională folosită pe perioada conflictului ruso-ucrainean. De altfel, de la începutul ostilităților, până la septembrie 2023, „cel puțin 9.614 civili au fost uciși și mai mult de 17.535 fost răniți” (Human Rights Watch 2024), iar peste 90% din victimele cauzate până la 1 ianuarie 2023 au fost cauzate de rachete, arme sau mine explozive și resturi explozive de război (United Nations Ukraine 2023).

Dintre crimele de război enumerate în tabelul de mai sus, Secretarul de Stat al Departamentului de apărare al SUA consideră că unele sunt *crime împotriva umanității*, respectiv crime grave comise ca parte a unui atac pe scară largă împotriva civililor. Oficialul american consideră că „membrii forțelor ruse au comis crime împotriva umanității sub forme diferite: execuția unor bărbați, femei și copii ucraineni; torturarea civililor aflați în detenție prin bătăi, electrocutări și execuții simulate; viol; și, deportarea a sute de mii de civili ucraineni în Rusia, inclusiv copii care au fost separați forțat de familiile lor, acte care fac parte din atacul larg și sistematic al Kremlinului împotriva populației civile a Ucrainei” (Blinken 2023). Printre actele suspectate a se încadra drept crimă împotriva umanității se numără masacrul de la Bucha din aprilie 2022, investigat de Curtea Penală Internațională.

Investigarea și pedepsirea crimelor de război în conflictul ruso-ucrainean

Dreptul internațional umanitar stabilește prevederi pentru protecția generală a persoanelor și bunurilor civile, interzicând deopotrivă atacurile, represaliile sau alte acte de violență împotriva unor astfel de persoane și obiecte, atât în conflicte interne, cât și în cele internaționale. În acest context, pentru documentarea suspiciunilor de încălcare a regulilor și principiilor DIU și de înlesnire a pedepsirii genocidului, crimelor împotriva umanității, crimelor de război și crimelor de agresiune „se desfășoară un întreg proces de colectare de informații potențial incriminatoare pentru a fi trimise ca dovezi organizațiilor internaționale abilitate (Curtea Penală Internațională/ Tribunalul Penal Internațional - organism judiciar independent de ONU, Curtea Internațională de Justiție a ONU, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a Consiliului Europei)” (Atanasiu 2022).

Pe lângă organismele enumerate, aceste acte mai sunt investigate și de Comisia Internațională Independentă de Anchetă privind Ucraina, înființată de Consiliul pentru Drepturile Omului a ONU la 4 martie 2022. De altfel, prin această Comisie, „Ucraina anchetează în prezent 123.000 de crime de război comise de când Rusia și-a început invazia

pe scară largă în februarie 2022, inclusiv uciderea fără discernământ, tortura, agresiunea sexuală și răpirea a aproximativ 20.000 de copii ucraineni” (Murray și Jones 2024).

CPI, la solicitarea Ucrainei¹⁴, „investighează presupuse infracțiuni comise în contextul situației din Ucraina începând cu 21 noiembrie 2013” (International Criminal Court 2022). De altfel, odată cu anchetarea unor crime de război, judecătorii CPI au emis, în 17 martie 2023, mandate de arestare împotriva lui Vladimir Vladimirovici Putin și Maria Alekseyevna Lvova-Belova, presupuși responsabili pentru crima de război de deportare ilegală a populației (copii) și cea de transfer ilegal de populație (copii) din zonele ocupate ale Ucrainei în Federația Rusă (International Criminal Court 2023). De asemenea, recent, în mass-media s-a anunțat „emiterea de către Curtea Penală Internațională a unor mandate de arestare împotriva lui Serghei Kobylash, general-locotenent în Forțele Armate Ruse, și Viktor Sokolov, amiral în Marina Rusă - personalități militare ruse de rang înalt -, acuzându-i de crime de război împotriva civililor ucraineni”, respectiv prin direcționarea de atacuri asupra civililor, care au provocat prejudicii excesive civililor și crime împotriva umanității prin actele inumane întreprinse (CNN 2024). Așadar, principalele infracțiuni la adresa DIU dovedite a avea loc pe parcursul conflictului ruso-ucrainean până în prezent sunt unele încadrate drept crime de război și crime împotriva umanității săvârșite de oficialități politice sau militare ruse împotriva cetățenilor ucraineni.

Concluzii

Conflictul ruso-ucrainean, dincolo de pierderile în efective militare și distrugerile materiale provocate, este caracterizat de abundența informațiilor, mai mult sau mai puțin credibile, vehiculate în mass-media internațională cu privire la înmulțirea actelor de încălcare a regulilor DIU, în special în segmentele ce privesc obligația de protejare a populației civile și tratamentul prizonierilor de război.

În războiul ruso-ucrainean, paleta de abuzuri și încălcări ale regulilor și principiilor umanitare este destul de extinsă de ambele părți. Totuși, din cele patru categorii de încălcări identificate a avea loc pe perioada conflictelor armate penalizate de Curtea Penală Internațională, cea mai răspândită pare a fi crima de război. Astfel, pe de o parte, suspiciunile sau actele înregistrate drept crime de război în partea armatei ruse cuprind de la atacuri deliberate împotriva ținutelor civile, atacuri nediscriminatorii asupra zone dens populate, răpiri, torturi și ucideri ale civililor, până la deportări forțate, violență

¹⁴ Ucraina nu este stat parte la Statutul de la Roma, dar și-a exercitat de două ori prerogativele de a accepta jurisdicția CPI în pri-

vința presupuselor crime care au loc pe teritoriul său, în conformitate cu articolul 12(3) din Statut.

sexuală și distrugerea patrimoniului cultural. Pe de altă parte, suspiciunile de crime de război înfăptuite de forțele armate ucrainene cuprind în principal încălcări prin folosirea unor mijloace de război interzise și încălcări ale regimului în ce privește tratamentul acordat prizonierilor de război.

În ce privește măsurile punitive luate în urma încălcărilor și abuzurilor în ce privește regulile de drept internațional umanitar, acestea se materializează prin anchete penale. De exemplu, Comisia Internațională Independentă de Anchetă privind Ucraina investighează toate presupusele încălcări și abuzuri ale drepturilor omului, încălcările dreptului internațional umanitar și crimele conexe în contextul agresiunii împotriva Ucrainei de către Federația Rusă. De asemenea, Curtea Penală Internațională investighează cazurile înaintate de ambele părți, de la suspiciuni de genocid, crime împotriva umanității, crime de război și crime de agresiune, rezultatele acestor investigații începând să se observe odată cu emiterea unor mandate de arestare pe numele unor oficialități ruse precum Vladimir Vladimirovici Putin, Maria Alekseyevna Lvova-Belova, Serghei Kobylyash și Viktor Sokolov.

Starea economică după doi ani de război în Ucraina

Cristian Băhnăreanu

Deși se pare că, în ultima jumătate de an, războiul dus de Rusia împotriva Ucrainei a intrat într-o fază de „înghețare” a liniilor frontului, el continuă să provoace numeroase victime și distrugereri pe plan local și o serie de dificultăți economice pe plan regional și european. După o perioadă de contracție economică accentuată în 2022 (-29,1% în Ucraina cauzată de efectele directe ale războiului și dificultățile pe piața cerealelor și -2,1% în Rusia ca urmare a sancțiunilor internaționale și scăderii vânzărilor de petrol și gaze), economiile celor două țări beligerante au revenit la o creștere de aproximativ 2% în 2023 (vezi figura nr. 6).

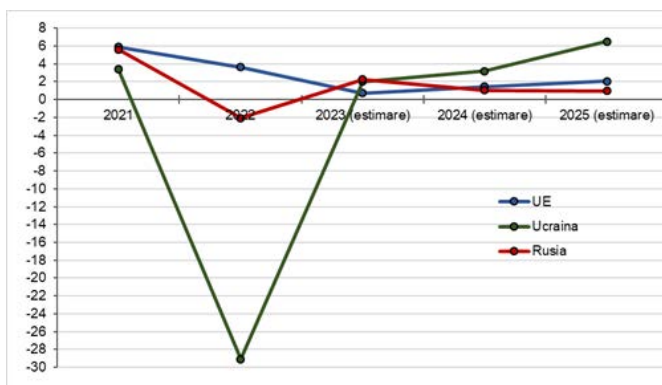


Figura nr. 6: Rata de creștere a economiilor Ucrainei, Rusiei și a celei europene, în perioada 2021-2025, conform datelor FMI din octombrie 2023 (%) (IMF October 2023a)

Războiul ruso-ucrainean a continuat să pună în pericol viețile și mijloacele de trai a milioane de oameni și să genereze multiple șocuri ce au afectat direct și indirect economiile locale și cea europeană. Economia mondială s-a dovedit mult mai rezilientă pe parcursul anului trecut, pe fondul înăsprii politicii monetare și stopării creșterii ratei dobânzilor, dar riscurile și vulnerabilitățile structurale și o posibilă escaladare a conflictualității în Orientul Mijlociu ar putea perturba piețele energetice și spori presiunile inflaționiste.

Redresarea economică în urma pandemiei de COVID-19, a războiului din Ucraina și a crizei legate de costul vieții se menține destul de lentă, dar surprinzător de constantă. Prognoza de creștere economică pentru următorii doi ani se situează sub media de 3,8% din perioada pre-pandemică (2000-2019), pe fondul ratelor ridicate de politică monetară practicate de băncile centrale pentru a combate inflația, retragerea sprijinului fiscal ca urmare a datoriilor mari care afectează activitatea economică și a productivității scăzute (IMF January 2024, 1). Scăderea neașteptat de rapidă a inflației de la vârful atins în 2022, rata constantă de creștere economică și riscurile, în general, echilibrate au dus la diminuarea semnificativă a probabilității unei „aterizări forțate” a economiei mondiale în anul ce a trecut și creșterea certitudinii unei performanțe mai scăzute pe termen scurt.

Riscurile care ar putea „deraia” tendința de redresare a situației economice se referă la: creșterea prețurilor unor produse și servicii vitale (alimente, energie, transport) pe fondul sporirii tensiunilor geopolitice (conflictul din Gaza, atacurile din Marea Roșie, războiul din Ucraina) sau al înmulțirii fenomenelor meteo extreme; continuarea înăsprii politicii monetare ca urmare a persistenței presiunilor inflaționiste; slăbirea creșterii în China datorită problemelor din sectorul imobiliar; necesitatea unor măsuri de consolidare fiscală (creșteri de taxe și reduceri de cheltuieli) în multe țări ale lumii pentru a face față ratelor tot mai mari de îndatorare.

Starea economiei ucrainene

Prelungirea războiului de agresiune al Rusiei a lăsat urme adânci în societatea și economia Ucrainei. După o contracție puternică în 2022, economia Ucrainei a recuperat puternic, încheind anul trecut cu o rată de creștere de 2% (IMF October 2023b, 40), pe baza veniturilor din agricultură, deschiderii unor rute alternative de export și a asistenței financiare internaționale. Exporturile de cereale rămân „motorul” economiei ucrainene, deși producția agricolă este mai mică față de perioada de dinainte de război, transportul cerealelor rămâne problematic după retragerea Rusiei din *Inițiativa privind exportul cereale prin Marea Neagră* și restricțiile temporare impuse

asupra importurilor de cereale la nivelul UE sau individual de Ungaria, Polonia și Slovacia, iar „amprenta chimică” a războiului continuă să contamineze apa, aerul și, mai ales, solul. O analiză recentă a programului *Harvest* al NASA arăta că 2,1-2,8 milioane de hectare de teren agricol de calitate superioară, ce reprezintă circa 6,5-8,5% din totalul suprafeței agricole a Ucrainei, au fost abandonate ca urmare a războiului declanșat în februarie 2022 (NASA 2023). Recolta agricolă obținută pe aceste câmpuri ar fi putut hrăni peste 25 de milioane de oameni timp de un an și ar fi adus venituri de circa 2 mld. de dolari la bugetul de stat.

Revenirea rapidă a economiei Ucrainei se datorează atât adaptabilității ridicate a întreprinderilor și gospodăriilor la condițiile de război, cât și creșterii cheltuielilor guvernamentale în sectoarele cheie și a politicii fiscale relaxate susținută de finanțări internaționale pe scară largă. De exemplu, autoritățile bancare ucrainene au reușit să mențină stabilitatea monedei naționale (grivna) și să coboare inflația până la 5,1% în decembrie 2023 (NBU January 2024, 3). Cu toate acestea, sprijinul internațional pentru Ucraina a cunoscut o încetinire pe parcursul anului trecut, în perioada august-octombrie 2023 valoarea noilor pachete de asistență ajungând la doar 2,11 mld. euro, în scădere cu 87% față de aceeași perioadă din 2022 (Kiel Institute for the World Economy 2023). Majoritatea programelor de sprijin se întind pe mai mulți ani, UE aprobând, la începutul lunii februarie a anului curent, noul „Mecanism pentru Ucraina” în valoare 50 mld. euro (EC/CEU 2024a) (CEU 2024), ce vor fi alocați în perioada 2024-2027 pentru asigurarea condițiilor de stabilitate macrofinanciară, redresare, reconstrucție și modernizare, realizarea reformelor necesare, funcționarea serviciilor publice fără întreruperi, sprijin pentru societatea civilă, mobilizarea investițiilor în sectorul privat. De asemenea, UE a prelungit și pentru anul 2023 măsura de renunțare la toate barierele comerciale și tarifare pentru produsele ucrainene care intră pe piața unică europeană (EC 2023a).

Ucraina s-a confruntat, pe parcursul anului trecut, cu o serie de incertitudini și dificultăți în ceea ce privește exporturile de cereale. Astfel, Rusia a refuzat, la 17 iulie 2023, să reînnoiască acordul privind exportul de cereale prin Marea Neagră (TASS 2023) și a reluat bombardarea facilităților din porturile ucrainene de la Marea Neagră și Dunăre, acuzând autoritățile de la Kiev că folosesc transportul maritim comercial ca acoperire pentru acțiuni militare și Occidentul că subminează exporturile agricole rusești prin impunerea de sancțiuni economice. Noile „culoare de solidaritate”, inclusiv acces sporit a Ucrainei la infrastructura europeană de transport pe uscat (rutieră și feroviară), au facilitat pentru o perioadă

transferul cerealelor ucrainene pe piața internațională, mai ales în țările sărace din Africa și Orientul Mijlociu. Dar această situație a creat complicații și nemulțumiri din partea unor țări, de exemplu, Ungaria și Polonia, confruntate cu scăderea prețurilor interne ale cerealelor și creșterea costurilor transportului de mărfuri. Cele două țări au reușit chiar să blocheze intrarea produselor agricole ucrainene pe piața internă prin impunerea unei interdicții temporare de import la nivelul UE (EC 2023b). Protestele fermierilor locali s-au extins cu repeziciune, pe fondul problemelor interne și a celor legate de ridicarea interdicției comunitare asupra cerealele ucrainene din septembrie 2023 (EC 2023c), ceea ce a obligat UE să acorde un sprijin financiar de peste 100 milioane euro pentru producătorii de cereale și semințe oleaginoase din cele cinci țări cel mai afectate (Bulgaria, Polonia, România, Slovacia și Ungaria). Ulterior, UE a ajuns la un acord care permite țărilor respective (mai puțin Polonia) să interzică grâul, porumbul, semințele de rapiță și cele de floarea soarelui provenite din Ucraina să intre pe piețele lor, dar să permită tranzitul acestor mărfuri pentru a putea fi exportate pe alte piețe. România, prin portul Constanța și celor de la Dunăre, a devenit cea mai mare rută alternativă de export a produselor agricole ale Ucrainei (sosite pe cale rutieră, feroviară sau pe barje), anul trecut circa 70% din cerealele ucrainene destinate pieței internaționale trecând pe aici (Agerpres 2023).

Deși exporturile de mărfuri ale Ucrainei s-au ridicat în 2023 la aproape 100 milioane de tone, valoarea acestora s-a redus cu 18,7% din cauza problemelor de logistică, cele 35,8 mld. de dolari reprezentând cele mai scăzute venituri din ultimul deceniu (MEU 2024). De exemplu, conform aceleiași surse, porumbul, principalul produs de export (ca volum), a crescut anul trecut cu 5%, până la 26,2 milioane de tone, dar intrările financiare au scăzut cu 16,8% din cauza diferenței de aproape 40 dolari dintre prețul mediu al tonei de porumb ucrainean față de cel practicat pe plan mondial. Exporturile de cereale și alte mărfuri pe cale maritimă a crescut cu aproape 1 milion de tone în 2023 față de anul anterior, iar cele containerizate cu 86% pe calea ferată și 36% pe cale rutieră. Spre deosebire, importurile Ucrainei au crescut la peste 62 mld. de dolari (MEU 2024), în principal combustibil, medicamente, UAV-uri, fertilizatori și alte produse de protecție a culturilor.

Deși economia ucraineană va continua tendința de creștere și în următorii ani, PIB-ul real va atinge nivelul de dinainte de război abia în 2030 (Rakic 2024, 1) având în vedere că o mare parte din infrastructura și capacitatea de producție națională a fost distrusă sau avariata de agresiunea rusă. Conform celor mai recente estimări (WB, GoU, EU, UN 2024), pagubele directe totale provocate

clădirilor și infrastructurii în toate sectoarele sunt estimate la aproximativ 152 mld. de dolari. Cele mai afectate sunt fondul locativ (circa 56 mld. de dolari, sau 37% din pagubele totale), transporturile (34 mld. de dolari), comerțul și industria (16 mld. de dolari), energia (11 mld. dolari) și agricultura (10 mld. de dolari). De asemenea, pierderile economice, sociale și alte pierderi monetare au crescut până la aproape 500 mld. de dolari, multe dintre acestea fiind legate de anumite evenimente specifice (de exemplu, ruperea barajului de la Kahovka, distrugerea infrastructurii energetice sau atacurile cibernetice). La sfârșitul anului 2023, necesarul total estimat pentru refacere și reconstrucție în următorii 10 ani era de aproape 486 mld. de dolari (WB, GoU, EU, UN 2024, 37).

Starea economiei ruse

După cum am constatat în ultimii doi ani, trei forțe majore acționează puternic și concertat asupra economiei ruse: războiul în sine, sancțiunile și măsurile conexe adoptate de majoritatea țărilor lumii și răspunsul politic al guvernului rus la aceste măsuri. Sancțiunile economice multilaterale impuse împotriva Rusiei, încă de la începutul operației militare speciale, au supus economia rusă la o presiune considerabilă și au continuat să afecteze activitățile economice, fluxurile financiare și comerciale și, nu în ultimul rând, nivelul de trai al populației ruse. Mai mult, războiul și efectele sancțiunilor au dus la creșterea rapidă a cheltuielilor, deprecierea rublei, creșterea inflației și restrângerea pieței forței de muncă.

Economia rusă, din ce în ce mai izolată pe piețele majore ale lumii, a reușit să atingă o creștere nesperată de aproape 2,3% în 2023, după o scădere cu 2% cu un an înainte, pe baza sporirii ratei de substituție a importurilor și a ponderii cheltuielilor publice în PIB (IMF October 2023b, 12). Trecerea la economia de război, stimulentele fiscale și necesitățile tot mai mari pe frontul din Ucraina au reconfigurat complexul militar-industrial al Rusiei și, implicit, au impulsionat producția industrială. Producția agricolă a atins niveluri aproape record în 2023, iar investițiile au crescut cu aproximativ 6% pe baza performanței sectorului de construcții (UN DESA 2024, 97). Multe companii străine, care își declaraseră anterior intenția de a părăsi piața rusească, au continuat să își desfășoare activitatea cel puțin parțial, încercând să evite costurile ridicate de ieșire impuse de guvern.

În condițiile prelungirii războiului din Ucraina, cheltuielile militare și producția de echipamente, produse și servicii specifice ale industriei de apărare au crescut rapid în 2023. Rusia a

direcționat o treime din bugetul țării către efortul de război, de trei ori mai mult față de perioada de dinainte de invazia din februarie 2022 (Stognei și Seddon 2024). Producția de vehicule blindate, piese de artilerie, rachete și drone a crescut puternic, iar fabricile care produc muniție și echipamente militare funcționează non-stop (Roth 2024). Totuși, industria de război a Rusiei continuă să se confrunte cu limitarea accesului la înalta tehnologie și penuria de componente cheie și ale produse și echipamente intermediare necesare. Guvernul de la Moscova a căutat să rezolve această situație atât prin eludarea restricțiilor comerciale impuse, cât și printr-o realiniere costisitoare a lanțurilor sale de aprovizionare spre entități din țări terțe dispuse să asigure aceste componente, dar de o calitate inferioară.

Deși Rusia a reușit în mare măsură să se sustragă plafonului de 60 dolari pe barilul de petrol impus de G7, UE și Australia¹⁵, veniturile din exporturile de petrol s-au diminuat tot mai mult datorită scăderii prețurilor globale din prima parte a anului 2023, reducerii producției și discounturilor mari oferite la vânzarea de țiței către unii parteneri importanți, precum China și India. Și producția și exporturile de gaze naturale au scăzut semnificativ din cauza reducerii drastice a livrărilor prin conducte spre țările UE, tot mai puțin dependente de hidrocarburile rusești – dependența s-a redus de la peste 40% în 2021 la 8% în 2023 (EC/CEU 2024b). Astfel, încasările din vânzările de petrol și gaze naturale au scăzut cu aproape 24% față de 2022, atingând anul trecut circa 99,4 mld. de dolari (Interfax 2024). Rusia se confruntă și cu dificultăți și întâzieri în procesul de transfer al veniturilor din exporturi către sistemul financiar național. Pe acest fundal, excedentul comercial (-62%) și cel de cont curent (-79%) au scăzut dramatic de la nivelurile record atinse în anii de dinainte de 2022 (Hilgenstock, Pavytska și Ivanchuk 2024), ceea ce afectează puternic stabilitatea macroeconomică.

Mai mult, UE a introdus în cursul lunii februarie 2023 două noi plafoane de preț pentru produsele petroliere care își au originea în sau sunt exportate din Rusia: 45 dolari pe baril pentru produsele tranzacționate sub valoarea nominală a țițeiului și 100 dolari pe baril pentru produsele tranzacționate peste valoarea nominală a țițeiului (CEU 2023a). Este vorba despre prețul pe baril la care sau sub care produsele petroliere din Rusia beneficiază de derogarea de la interdicția de a furniza servicii de transport maritim de produse petroliere către țări terțe și de la interdicția de a furniza asistență tehnică, servicii de intermediere sau finanțare ori asistență financiară în legătură cu transportul maritim de astfel de produse petroliere către țări

¹⁵ Prin utilizarea unei flote de petroliere „fantomă” care navighează, în general, în afara reglementărilor maritime (nu dispun de a-

sigurarea occidentală standard, drepturile de proprietate sunt ne-transparente și își schimbă frecvent numele/pavilionul) (Braw 2024).

terțe. Derogarea menționată a fost menită să atenueze consecințele negative asupra aprovizionării cu energie a țărilor terțe și să reducă creșterile prețurilor determinate de condiții de piață extraordinare, limitând în același timp veniturile din petrol ale Rusiei. În plus, Consiliul UE a interzis furnizarea către resortisanții ruși de capacitate de înmagazinare a gazelor, pentru a proteja securitatea aprovizionării cu gaze în UE și pentru a evita utilizarea ca armă de către Rusia a aprovizionării cu gaze și riscurile de manipulare a pieței.

Slăbirea accelerată a rublei, revenirea presiunilor inflaționiste în semestrul al doilea din 2023 și, nu în ultimul rând, la „erodarea” veniturile reale au reprezentat alte probleme pentru economia rusă pe parcursul anului trecut. Deprecierea cu peste 40% a rublei față de dolarul american și euro din octombrie 2022 până la sfârșitul lui 2023 a afectat echilibrul fiscal al Rusiei și a scumpit importurile (Hilgenstock, Pavlytska și Ivanchuk 2024, 14). Guvernul rus a întreprins mai multe măsuri pentru a umple golurile fiscale, inclusiv modificări ale politicii fiscale și utilizarea rezervelor financiare din *Fondul național pentru bunăstare* (National Wealth Fund). Inflația anuală a urcat la 7,42% (StatBureau 2024), cu mult peste ținta de 4%, forțând Banca Centrală a Rusiei să majoreze ratele dobânzii de referință și să reintroducă controalele de capital.

În perspectivă, finanțarea războiului, menținerea nivelului cheltuielilor sociale și atenuarea presiunilor inflaționiste constituie marile provocări pentru autoritățile de la Moscova. Pentru 2024, se preconizează că sancțiunile internaționale își vor produce din ce în ce mai mult efectele astfel încât economia rusă va crește cu puțin peste 1% (IMF October 2023b, 12) și va rămâne pe o traiectorie similară pe termen scurt.

Starea economiei europene

Europa a continuat să contribuie la efortul internațional de izolare a Rusiei din punct de vedere politic și economic, adoptând în acest sens alte trei pachete de sancțiuni în cursul anului 2023. De asemenea, a resimțit efectele economice directe și indirecte ale războiului de la granița sa și a escaladării tensiunilor geopolitice, mai ales în problema hidrocarburilor din Rusia și a cerealelor ucrainene. Creșterea economică a încetinit destul de mult, de la 3,6% în 2022 la doar 2% în 2023 (IMF October 2023a), datorită stagnării activității economice începând cu ultimul trimestru al anului 2022 pe măsură ce impulsul de redresare post-pandemie și-a pierdut din forță. Cauzele expansiunii modeste de anul trecut pot fi corelate cu înăsprirea politicii monetare, nivelul încă ridicat al inflației și scăderea puterii de cumpărare a gospodăriilor, slăbiciunea sectorului de producție și

a investițiilor în afaceri, prăbușirea cererii externe și retragerea parțială a sprijinului fiscal.

Pe parcursul anului trecut, țările UE au continuat eforturile de a pune capăt dependenței de combustibilii fosili din Rusia până în 2027 prin diversificarea furnizorilor, rutelor și infrastructurii de import, reducerea consumului, dezvoltarea interconexiunilor între rețelele energetice naționale și sporirea energiei verzi în mixul energetic. Importurile de gaze naturale lichefiate, mai ales din SUA și Qatar, au crescut, iar Norvegia a înlocuit Rusia ca cel mai mare furnizor de gaze prin conducte al Uniunii. Orientarea rapidă a UE către alte surse de țiței, alături stocurile de urgență pe care fiecare stat membru trebuie să le constituie și mențină conform legislației comunitare, a contribuit la anularea oricărei influențe energetice a Rusiei. La începutul lunii noiembrie 2023, pentru al doilea an consecutiv, țările UE au reușit să umple la capacitate maximă depozitele de gaze (EC/CEU 2024c) pentru a face față sezonului rece și a acoperi eventualele sincope de aprovizionare. În cifre, reforma structurală a sistemului energetic european din ultimii doi ani se traduce în reducerea cu 90% a importurilor de petrol și cu 75% a celor de gaze naturale din Rusia. Livrările de gaze rusești a scăzut de la 80 mld. m³ în 2022 la circa 40-45 mld. m³ în 2023, doar 8% din importuri trecând prin gazoductele aparținând Rusiei față de peste 50% înainte de invazie (EC October 2023, 11).

Scăderea bruscă a prețurilor la energie, pe fondul unui sezon rece mai blând, creșterii livrărilor și a rezervelor de hidrocarburi, a ajutat UE să recupereze din competitivitatea pierdută în timpul crizei energetice din 2022. Inflația a continuat să scadă constant, ajungând la o rată de 3,4% (Eurostat 2024, 1), în ciuda costurilor mai mari ale transportului maritim generate de atacurile asupra navelor comerciale din Marea Roșie, iar piața muncii a înregistrat performanțe remarcabile. Redresarea rapidă a consumului intern, creșterea peste așteptări a salariilor și scăderea mai mică decât cea preconizată a marjelor de profit ar putea încetini procesul de dezinflație, însă menținerea sau înăsprirea condițiilor monetare și așa destul de stricte ar putea întârzia și mai mult revenirea activității economice și, implicit, scăderea și mai mare a inflației.

UE a adoptat pe parcursul anului 2023 o serie de alte sancțiuni economice la adresa Rusiei cu scopul de a submina capacitatea regimului de la Moscova de a susține material și financiar războiul de agresiune împotriva poporului ucrainean. La 25 februarie a intrat în vigoare al *zecelea pachet de sancțiuni* (CEU 2023b) ce vizează noi interdicții pentru exportul de tehnologii și produse industriale critice (de exemplu, metale rare și componente electronice, piese mecanice și de schimb, camere termice, materiale și utilaje de construcție), precum

și produsele cu dublă utilizare care ar putea contribui la consolidarea tehnologică a sectorului militar rusesc. De asemenea, importurile de bunuri care generează venituri semnificative pentru economia rusă, precum asfaltul și cauciucul sintetic, sunt supuse unor restricții suplimentare. Pentru prima dată, lista extinsă a entităților sancționate include și unele din Iran care fabrică vehicule aeriene fără pilot de tip militar, utilizate de armata rusă în războiul din Ucraina. Al *unsprezecelea pachet de sancțiuni* (CEU 2023c), adoptat de UE în 23 iunie, prevede noi interdicții pentru tranzitul mărfurilor și tehnologiei pe teritoriul rusesc care ar putea fi utilizate pentru dezvoltarea capacităților militare ale Rusiei (de exemplu, anumite produse și tehnologii specifice pentru industria aviatică sau spațială), restricții mai stricte la exportul de produse și tehnologii cu dublă utilizare și măsuri pentru consolidarea cooperării bilaterale și multilaterale cu țările terțe pentru a împiedica eludarea sancțiunilor. În plus, Consiliul a decis anularea derogării temporare acordată Germaniei și Poloniei pentru aprovizionarea cu petrol rusesc prin secțiunea de nord a oleoductului Drujba, cu excepția celui care provine din Kazahstan sau din altă țară terță. Spre sfârșitul anului trecut (18 decembrie), oficialii de la Bruxelles au agreeat asupra celui de-al *doisprezecelea pachet de sancțiuni* (CEU 2023d), care țintește sectoare de mare importanță economică pentru Rusia, precum cel al diamantelor, introducerea de norme mai stricte pentru punerea în aplicare a plafonării prețului petrolului și întărirea cooperării cu țările terțe pentru stoparea eludării sancțiunilor impuse de comunitatea europeană. Noua clauză „fără Rusia” care obligă exportatorii din UE să interzică, prin contract, reexportul către Rusia / în scopul utilizării în Rusia al unor produse și tehnologii esențiale în sistemele militare, atunci când vând, furnizează, transferă sau exportă către o țară terță, cu excepția celor partenere. De asemenea, a fost extinsă lista articolelor (produse chimice, baterii, termostate, motoare și servomotoare pentru UAV-uri, mașini-unelte, piese de schimb) care ar putea contribui la consolidarea tehnologică a armatei ruse și au fost introduse restricții suplimentare asupra exporturilor de produse și tehnologii duale și a importurilor de GPL și alte produse care permit continuarea războiului.

Pentru anul 2024 se estimează o creștere a economiei UE de doar 0,9% (DGEFA February 2024, 1), în condițiile în care noi perturbări ale schimburilor comerciale ar pune presiune suplimentară asupra lanțurilor de aprovizionare cu efecte negative în sectorul de producție și al prețurilor la energie și alte bunuri comercializabile. Comunitatea europeană rămâne deosebit de expusă la aceste riscuri, din cauza proximității sale geografice față de conflictele în curs de

desfășurare, a integrării sale profunde în lanțurile valorice globale, a dependenței sale energetice și a faptului că o parte semnificativă a comerțului său se desfășoară pe ruta ce străbate Marea Roșie.

Prelungirea războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei rămâne o sursă importantă de incertitudine pentru starea economică a celor două țări direct implicate și economia europeană. Deși nu se cunoaște amplitudinea exactă a impactului economic al acestui conflict, continuarea furnizării de asistență și ajutoare internaționale pentru Ucraina este obligatorie pentru a sprijini reziliența sa economică, socială și financiară și inițierea unor planuri de redresare și reconstrucție. De asemenea, consolidarea și extinderea regimului sancțiunilor multilaterale la adresa Rusiei este necesară pentru a descuraja regimul de la Moscova să continue acest război.

Dimensiunea nucleară: război, diplomație coercitivă și limitele securității internaționale

Mihai Zodian

În acest eseu, abordez tematica nucleară legată de războiul ruso-ucrainean, în special evenimentele din 2023. Recurg la o perspectivă realistă și raționalistă, influențată de teoria tranziției de putere, teoria războiului ca negociere și teoria descurajării raționale. După o scurtă contextualizare, voi aborda subiecte ca amplasarea de armament tactic în Belarus, zvonurile și amenințările rusești despre recurgerea la forța nucleară, securitatea nucleară și implicațiile sabotării barajului din Zaporojie și regimurile de securitate referitoare la domeniul nuclear. Argumentez că armele nucleare nu vor fi utilizate pe termen scurt și mediu în acest război, dacă un set simplu de condiții va rămâne în vigoare.

Popularitatea filmului *Oppenheimer* și noul documentar *Turning Point* sugerează că temerile legate de armamentul nuclear au devenit din nou importante pentru opinia publică. Războiul ruso-ucrainean și tensiunile sino-americane legate de Taiwan au marcat ceea ce este, din ce în ce mai des numită, o „A Treia Eră nucleară” (Walton 2019). Rivalitățile dintre marile puteri, proliferarea orizontală și verticală și diplomația coercitivă pot să definească o perioadă în care problematica tehnologiei respective a fost modificată de un nou mediu. Înainte de a aborda conflictul propriu-zis, o scurtă contextualizare este necesară.

Rolul politicilor de descurajare a devenit mai proeminent. În această perioadă, se poate ca numărul actorilor să crească și zonele tematice în care acestea sunt proclamate să se multiplice. Se discută despre disuasiune în legătură cu multe probleme, de la conflictele convenționale la deciziile NATO, securitatea informatică sau infrastructurile

critice. Descurajarea deține un loc privilegiat în discursuri, dar nu trebuie uitat că este vorba despre o politică destul de controversată din cauza caracterului său contrafactual, problemei imoralității armamentelor, dubiilor despre funcționarea strategiei și îndoielilor despre credibilitatea amenințării (Morgan 2003).

Dincolo de politici, descurajarea este și o relație. În ceea ce privește războiul din Ucraina și interacțiunile dintre Occident și Federația Rusă, există multe neclarități despre limitele disuasiunii, dar experții consideră că primii se abțin de la a interveni militar, iar cei din urmă de la a ataca membrii NATO (Williams, și alții 2024, Freedman 2023). Dincolo de aceste restricții evidente, există multe ambiguități și diverse forme prin care constrângerile sunt testate, în „maniere” amintind de Războiul Rece. Diplomația informală joacă un rol destul de important, iar contactele teoretic discrete au devenit aproape publice și subiect de știri (Plokhly 2023).

Presiunile, coerciția activă a revenit și ea¹⁶. Literatura de specialitate limitează utilitatea armamentului nuclear la situațiile catastrofale (invazie de anvergură, război nuclear). Dincolo de situațiile respective, amenințările nucleare nu sunt considerate credibile dintr-o perspectivă raționalistă (Schelling [1966]2008). Cu toate acestea, decidenții adeseori sunt tentați să treacă de limitările respective și să obțină rezultate concrete, de exemplu, teritoriu, subordonare și, de multe ori, își supraestimează cărțile (Schelling [1966]2008, Freedman 2023).

Aceste două forme majore, de manual, ale diplomației coercitive sunt legate și de evoluțiile de pe teren. Modelarea raționalistă a conflictelor propusă de Robert Powell sugerează că există un dezechilibru al dimensiunii mizelor între Ucraina și Federația Rusă (prima luptă pentru supraviețuire, a doua, pentru expansiune) și un altul între cea de-a doua și Occident (Moscova fiind mai interesată de dominarea vecinei) (Powell 2015)¹⁷. Rusia este stimulată să amenințe cu escaladarea, inclusiv nucleară, pentru a descuraja și presa Occidentul, dar amenințările sale sunt lipsite de credibilitate în condițiile în care asistența Vestului nu depășește anumite praguri, mai ales simbolice¹⁸. Două concluzii reies de aici: că efortul principal rămâne pe umerii Ucrainei și că există o plajă imprecis delimitată în care sprijinul occidental poate crește sau scădea, funcție de indignarea morală, calculul intereselor sau politica internă a societăților

respective¹⁹.

Armele nucleare tactice și situația centralelor ucrainene

Contextualizarea ne ajută să înțelegem că descurajarea și strategiile de risc sunt adeseori problematice, după cum sugerează și evenimentele din 2023²⁰. Ambiguitățile lor le fac și dificil de studiat empiric, motiv pentru care, în textul de față, voi folosi o perspectivă raționalistă pentru a suplini lipsa de date și contrafactualitatea implicită a politicilor. Eseul va avea un caracter pronunțat speculativ, inevitabil în discuțiile despre armele nucleare. În cele ce urmează, mă voi referi la decizia Federației Ruse de a amplasa armament nuclear tactic în Belarus, la amenințările nucleare, la amenințarea și lovirea de ținte civile și de infrastructură critică și la situația regimurilor internaționale de securitate.

În primul rând, armele nucleare tactice reprezintă o altă moștenire a secolului trecut. Autoritățile de la Moscova și-au justificat hotărârea de a le disloca, invocând practici similare ale Alianței Nord-Atlantice (Associated Press 2023). Timp de aproape un sfert de secol, strategiile Moscovei au prevăzut menținerea arsenalului nuclear tactic pentru a echilibra inferioritatea sa calitativă prin comparație cu dotarea forțelor NATO, ultimele variante fiind popularizate sub denumirea de „apărare activă” sau „a escalada pentru a de-escalada” (Kofman, Fink și Edmonds 2020, 1 și 28). Din declarațiile oficialilor reiese că Rusia menține controlul centralizat asupra armelor, probabil amplasate pe aviație (Associated Press 2023).

Ca întotdeauna, au existat justificări și acuzații. Trebuie subliniat faptul că NATO nu a amplasat armament nuclear tactic în Europa de Est, că forțele dispuse în acea regiune, mai ales din 2014 și 2022, reprezintă doar pilonul convențional al strategiilor sale de descurajare și că există un dezechilibru geografic (Masters și Merrow 2023). După multe critici bine argumentate, aceste armamente sunt depășite tehnologic, misiunile lor (teoretice) fiind realizabile prin mijloace mai utile (Kimball fără an). Este rezonabil de presupus că Federația Rusă a urmărit să declare că deține o paritate militară cu Vestul, că este o mare putere, cu alte cuvinte și să amenințe cu escaladarea, în contextul războiului din Ucraina și să își justifice, din nou, agresiunea împotriva statului vecin, o agresiune sprijinită de Belarus (Așurkevici 2024).

Al doilea subiect este legat de amenințările

¹⁶ În limbajul anglo-saxon de specialitate, *compellence* (Schelling [1966]2008).

¹⁷ Argumentul a fost dezvoltat anterior în Mihai Zodian, „Războiul ruso-ucrainean: diplomație, risc și coerciție nucleară”, *Colocviu Strategic*, nr. 1/2023.

¹⁸ În termeni de specialitate, *brinkmanship*, pe care îl voi reda prin strategii de risc sau de manipulare a riscului, urmând tradu-

cerea lucrării clasice a lui Thomas Schelling, *Strategia conflictului* (Schelling 2000).

¹⁹ Pentru detalii, vezi secțiunea *Al doilea an al intervenției militare a Federației Ruse în Ucraina* din acest grupaj.

²⁰ Pentru o critică a abordărilor raționaliste din perspectiva operațională militară, vezi analiza recentă a lui Mark Moyar despre războiul din Vietnam (Moyar 2023).

nucleare rusești. Frecvent, atunci când forțele ucrainene realizau progrese, existau anticipări legate de acest lucru sau se discuta despre sancțiuni și asistență, iar oficiali ruși sau diverși lideri de opinie invocau spectrul „Armei Absolute”, chiar în mod excesiv (Gherman 2024). În primăvara lui 2023, un nou val al temerilor a apărut în spațiul mediatic global, tocmai în condițiile în care se discuta despre o nouă contraofensivă a Kievului, iar Federația Rusă anexase formal teritoriile pe care Ucraina încerca să le recupereze în toamna anului precedent (Williams, și alții 2024). Unii experți au legat aceste amenințări de amplasarea armamentului nuclear în Belarus, dar contraofensiva ucraineană nu a obținut rezultatele sperate (Williams, și alții 2024).

În al treilea rând, dincolo de amenințările directe, au existat și forme indirecte de intimidare și presiune sau evenimente interpretate în acești termeni, pe care le voi trata împreună. Chiar dacă nu sunt legate, în mod demonstrabil, de strategii ale terorii nucleare, acestea sunt adeseori menționate în contextul respectiv, deoarece pot contribui la stabilirea credibilității amenințărilor, a semnalizării sau reflectă conștientizarea problematicii (Gherman 2024). Mă voi referi la siguranța nucleară, la sabotajul barajului de la Nova Kahovka și la raidurile împotriva populației civile și a infrastructurii energetice ca întreg (World Nuclear Association 2023). Din perspectivă ucraineană, aceste reprezintă acțiuni de teroare ale Federației Ruse, iar, în general, atunci când o putere nucleară este implicată, amenințarea cu escaladarea este considerată implicită, cum doctrinele operaționale își au originea în strategiile bombardamentului strategic (Freedman și Michaels 2019).

O formă indirectă de intimidare se referă la siguranța nucleară. Aici este vorba îndeosebi despre situația centralei de la Zaporojie, ocupată de forțele rusești în martie 2022, o situație în care Agenția Internațională pentru Energia Atomică (AIEA) deține rolul de neînviat de a monitoriza activitățile unuia dintre garanții regimului internațional de care depinde, Federația Rusă (World Nuclear Association 2023). În total, Ucraina deține patru astfel de instalații active, aici fiind găzduite șase din totalul de 15 reactoare nucleare ale statului respectiv (World Nuclear Association 2023). Cealaltă centrală controlată de Federația Rusă, cea dezactivată de la Cernobîl, a fost evacuată odată cu eșecul ofensivei împotriva capitalei ucrainene (Plokhly 2023, 179-180).

Centrala Zaporojie a fost scena unei serii de lupte, în general de mică intensitate. Ea a fost integrată în sistemul energetic rusesc, iar localitatea apropiată a fost evacuată (Plokhly 2023, 211-212 și 230-232). Ocuparea sa a fost interpretată, uneori, ca o amenințarea nucleară implicită la adresa UE, instalația reprezentând cea

mai mare instalație de acest tip de pe continentul european (Plokhly 2023, 211). AIEA a solicitat retragerea forțelor ruse, iar, de la începutul lui 2023, o misiune de monitorizare a Agenției a fost desfășurată în Ucraina pentru a evita producerea unor noi dezastre (World Nuclear Association 2023, Newkey-Burden 2024, Plokhly 2023).

Misiunea AIEA indică vulnerabilitățile și ambiguitățile regimului de neproliferare. Ca și alte reguli și instituții din sistemul ONU, acesta depinde de calitatea relațiilor politice dintre membrii permanenți ai Consiliului de Securitate și nu deține propriile mijloace de coerciție. În același timp, realitățile războiului ruso-ucrainean, bunul simț și legislația internațională arată necesitatea rațională a unui mediator care să aibă grijă ca situația să nu scape de sub control, adică să evite un dezastru nuclear. Inevitabil, în aceste contexte, activitatea AIEA a fost supusă unor critici venite din mai multe părți (Sabbagh 2023).

Oficialii internaționali au efectuat inspecții și au realizat o mediere referitoare la instalațiile nucleare civile ucrainene. Cea despre centrala de la Zaporojie se referea la „integritatea fizică, sistemele de siguranță, personal, sursa de energie, logistică, monitorizarea radiațiilor și la comunicarea externă”, context în care AIEA a propus o serie de principii, ca evitarea violenței, a stocării armamentului greu și continuitatea alimentării cu energie, dar directorul AIEA, Rafael Mariano Grossi, a avertizat că „aruncăm cu zarurile și dacă vom continua așa, într-o zi, vom rămâne fără noroc” (Grossi 2023). Dualitatea regimului era evidentă și controversa inevitabilă în condițiile în care una dintre părțile din conflict, tocmai agresorul, deținea calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate care monitoriza toate aceste aranjamente diplomatice și tehnice (Plokhly 2023, 169). Dar, spre deosebire de dezbaterile de la ONU în contextul de intervenției din Irak (2003), inspectorii se bucură de mai multă autoritate în fața marilor puteri și a comunității internaționale, pentru că, de această dată, amenințarea unor accidente nucleare este evidentă, la fel ca memoria celui de la Cernobîl, recent subiect al unui serial de succes.

Explozia barajului de la Nova Kahovka și regiunile de securitate

O altă formă de intimidare poate fi considerată explozia barajului hidrocentralei de la Nova Kahovka. Subiectul este important aici deoarece apa din baraj servea și sursă de răcire pentru centrala de la Zaporojie, care, din fericire, dispunea și de alternative locale (World Nuclear Association 2023). Dezastrul masiv provocat de inundații în iunie 2023 a sugerat și că Federația Rusă nu s-ar da înapoi de la folosirea unor arme nucleare tactice, cel puțin, nu din considerente umanitare, atunci când pot fi identificate beneficii militare și poate fi

privit și ca o nouă formă de amenințare (Jayanti 2023)²¹. În acest caz, avantajele constau în limitarea contraofensivei ucrainene din 2023.

Atacarea centralelor nucleare și a barajelor reprezintă și o problemă de drept internațional. Practica este interzisă, potrivit convențiilor de la Geneva, chiar și în cazul în care găzduiesc echipamente militare, dacă distrugerea acestora poate produce dezastre, ceea ce s-a întâmplat în cazul instalațiilor de la Nova Kahovka, punând în pericol centrala de la Zaporojie (ICRC 1977). Părțile au obligația să protejeze populația și să evite folosirea instalațiilor respective pentru scopuri militare (ICRC 1977). Războiul ruso-ucrainean implică și problema acestor infrastructuri critice, ceea ce, din punct de vedere nuclear, reprezintă o noutate, după Rafael Mariano Grossi (Grossi 2023), iar sabotarea barajului de la Irpin, în 2022, de către forțele ucrainene pentru apărarea Kievului (Plochy 2023, 170) amintește de tensiunea clasică dintre *jus in bello* (convențiile umanitare) și *jus ad bellum* (autoritatea de a decide războiul).

Raidurile aeriene împotriva populației și a infrastructurii energetice au fost interpretate, în general, în acest registru al degradării normelor umanitare și al riscului de escaladare, reprezentând o ultimă formă de intimidare. Federația Rusă a întreprins două operații masive, în iarna 2022/2023 și în cea dintre 2023 și 2024, țintind sistemele de aprovizionare cu energie a civililor, zone rezidențiale sau cu valoare simbolică (Plochy 2023, Lyubsyh-Kirdey, Dysa and Tom 2023). În cursul anului trecut, Moscova a vizat instalațiile portuare din regiunea Odesa, inclusiv porturile din vecinătatea României care facilitau exportul ucrainean de grâne (Walker 2023). Astfel, capturarea centralei de la Zaporojie, sabotarea barajului de la Nova Kahovka, problema transportului cerealelor și raidurile împotriva civililor sugerează că acțiunile militare ale Federației Ruse nu sunt limitate de considerente sau de norme umanitare și recursul la escaladarea nucleară nu ar fi nici el inhibat de considerente similare.

Al patrulea punct se referă la regimurile de securitate din domeniul nuclear ca atare. După cum se poate observa, sistemul instituțional legat de neproliferarea nucleară este contestat, dar și

implicat în evenimentele legate de războiul ruso-ucrainean. Agresiunea rusă în sine a încălcat normele respective, cum securitatea Ucrainei a fost garantată în schimbul denuclearizării (Plochy 2023)²². Pe lângă acestea chestiuni, Federația Rusă a pus sub semnul întrebării și acordurile strategice de control al armamentelor cu SUA, suspendând participarea la Noul START (21 februarie), ceea ce înseamnă blocarea în continuare a inspecțiilor, chiar dacă experții se așteaptă ca limitările stabilite de tratat să fie respectate din rațiuni pragmatice (Bugos 2023).

Stat	Focoase
Federația Rusă	5.880
SUA	5.044
China	500
Franța	290
Marea Britanie	225
India	170
Pakistan	170
Israel	90
Coreea de Nord	50
<i>Total focoase</i>	<i>9.583</i>

Tabelul nr. 2: Totalul focoasele nucleare în 2024 (Kristensen, și alții 2023)

Regimul de control al armamentelor strategice este o instituție a primului Război Rece. El se baza pe premisa bipolarității, în care dimensiunea nucleară reprezenta doar un aspect, chiar dacă era cel mai spectaculos. După cum se poate observa din Tabelul nr. 2, unele lucruri se schimbă: din global, sistemul nuclear se regionalizează, iar ascensiunea Chinei ar putea conduce la apariția unui al treilea arsenal de anvergură, dacă depășește, să zicem, 1.000 de focoase, cum se așteaptă unii oficiali americani, ceea ce ar reprezenta o tranziție de putere generală, dar și în zona tematică nucleară (U.S. Department of Defense 2023)²³. Din această perspectivă, regimul START poate fi considerat depășit și poate deveni doar o componentă a unui regim mai amplu de control strategic, dar până atunci, stabilitatea „balanței terorii” este asigurată, mai curând, prin relații bilaterale.

²¹ Un argument similar se poate construi și despre amenințarea cu blocarea exporturilor ucrainene de grâu și riscul de foamete pe care îl implică (Besheer 2023).

²² Rusia s-a retras și din CTBT, tratatul referitor la interzicerea testelor nucleare, pe care SUA nu l-a ratificat (Voicu, Gomboș și Gherman 2024, 279, Dewar 1999). Ca și respingerea Protocolului de la Kyoto, CPI și decizia de a interveni în Irak, scepticismul față de tratat a reprezentat o caracteristică a administrației Bush, care a avut consecințe pe termen lung (Nikitin 2016).

²³ Numărul vectorilor strategici chinezi sporește și ar putea să fie comparabil cu cel al SUA și Federației Ruse, în perioada următoare. După estimările Pentagonului, este vorba despre

350 de rachete balistice intercontinentale (ICBM), 45 de bombardiere strategice, unele învechite, altele modernizate și 6 submarine strategice (U.S. Department of Defense 2023, 67, International Institute for Strategic Studies 2023, Tzu-Yun 2022). Dacă folosim metodologia din Noul START, ar fi 401 vectori strategici, în comparație cu 659 pentru SUA și 540 pentru Federația Rusă, după datele din 2022 (U.S. Department of State 2022). Cum participarea Federației Ruse este suspendată și cifrele se bazează pe estimări combinate, doar ordinul de măsură contează. Estimările diferă însă, iar evaluările și proiecțiile Pentagonului s-au dovedit eronate în trecut, ele reprezentând și starea de spirit a autorităților americane (H. M. Kristensen, și alții 2024).

Chiar dacă nu există un regim nuclear multilateral de control pentru armamentul strategic, există preocupări ale liderilor globali²⁴. În toamna lui 2022, SUA a desfășurat o campanie diplomatică de convingere a Indiei și a Chinei, care au avertizat Federația Rusă să nu folosească arme nucleare împotriva Ucrainei (Freedman 2023, Williams, și alții 2024). Cu toate acestea, este destul de dificil de estimat riscul de escaladare nucleară în ceea ce privește războiul ruso-ucrainean. Empiric, avem doar afirmații contrafactice greu de testat, o anumită tradiție politică, declarații, speculații și anunțuri oficiale și nu putem fi siguri dacă există un risc major de utilizare în 2022 sau în 2023, dar evenimentele abordate mai sus sugerează că posibilitatea trebuie luată în calcul.

În acest eseu, am interpretat o serie de evenimente din cadrul războiului ruso-ucrainean, fiind interesat de dimensiunea nucleară, privită dintr-o perspectivă raționalistă și realistă. Am abordat patru subiecte: dislocarea armamentului tactic rusesc în Belarus; amenințările legate de operațiile convenționale; lovirea sau riscul afectării centralelor nucleare, a altor infrastructuri critice energetice și a zonelor rezidențiale și regimurile internaționale de control și dezarmare. Federația Rusă a emis amenințări nucleare, în forme diverse, directe și indirecte, la nivel strategic și tactic, cu scopuri variate, chiar prea diverse, mergând de la descurajarea strictă, la presiuni pentru obținerea unor rezultate concrete, presiuni care adeseori s-au dovedit a fi contraproductive. Estimez că arsenalul nuclear tactic nu va fi folosit pe termen mediu și lung, în principal deoarece, așa cum se arată în strategiile menționate anterior, acesta este conceput pentru a contrabalansa superioritatea Occidentului sau a Chinei, nu pentru tipul războiului din Ucraina, unde ar însemna admiterea unui eșec convențional și pentru că există o critică generală la adresa acestui tip de armament.

Dezinformarea în contextul a doi ani de război în Ucraina

Daniela Lică

Introducere

Prezentul articol face parte din seria dedicată dezinformării în contextul războiului din Ucraina. În

edițiile anterioare, publicate în stadiul incipient al conflictului, am abordat tematica prin prisma dezinformării și propagandei direcționate de Federația Rusă asupra Ucrainei și a susținătorilor acesteia – statele membre NATO și UE –, precum și asupra propriei populații (dezinformare prin cenzură). Însă, pe măsura desfășurării evenimentelor în cei doi ani de la declanșarea războiului și a evoluției discursurilor publice ale liderilor părților implicate (belligeranți și susținători), urmărind modul în care a fost și este redat subiectul în mass-media națională și internațională, am putut observa o serie de aspecte care au determinat adresarea unor întrebări cu privire la valoarea de adevăr²⁵ și acuratețea informațiilor la care publicul este expus.

Drept consecință, scopul prezentului articol este de conștientizare a cititorilor cu privire la faptul că, în contextul războiului din Ucraina, dezinformarea este realizată de către fiecare parte implicată în conflict, pe un fond infodemic, care a condus la o dezordine informațională, mai mult chiar, la un haos informațional. Perspectiva de cercetare are la bază modul de reflectare al războiului în mass-media internațională și în cea națională, prin prisma calității României de stat membru al celor două organizații și susținătoare a Ucrainei în conflict. În continuare, vor fi evidențiate și exemplificate câteva argumente care au determinat noua abordare.

Aspecte precum numărul victimelor (atât militari, cât și civili) și al prejudiciilor de război sunt prezentate distorsionat în mass-media, fie de manieră hiperbolizată, fie minimalizată; crime de război sunt negate de partea rusă; belligeranții nu dezvăluie presei unele informații. Mass-media abundă de date cu privire la pierderile de război ale combatanților, însă ele reprezintă doar niște estimări. Aceasta deoarece, pe de o parte, Federația Rusă și Ucraina nu fac publică dinamica numărului militarilor uciși din rândul forțelor armate proprii, datele prezentate în media fiind bazate pe estimări ale unor surse terțe, între care surse americane și britanice (Euronews 2024) (New York Times 2024). Pe de altă parte, belligeranții prezintă valori augmentate în ce privește numărul victimelor și prejudiciile provocate adversarului (Euronews 2024). În vreme ce unele statistici se referă doar la numărul militarilor uciși, altele includ și răniții,

²⁴ Specialiști ca Hedley Bull considerau că distrugerea asigurată ar rămâne graduală, dar alți autori considerau că se putea generaliza (Waltz 1981, Bull 1998, 111).

²⁵ Dicționarul explicativ al limbii române face distincția între *adevăr obiectiv*, *adevăr relativ* și *adevăr absolut*. Astfel, *Adevărul obiectiv* reprezintă „conținutul obiectiv al reprezentărilor omului, care corespunde realității, lumii obiective, independent de subiectul cunoscător”, în vreme ce *adevărul relativ* este o „reflectare justă, însă aproximativă, limitată a realității” (DEX 2009). În contextul războiului, informațiile parvin opiniei publice în mod mediat și filtrat, așadar

autenticitatea acestora nu poate fi verificată. Acest aspect ne determină să afirmăm că opinia publică este expusă la un *adevăr relativ*, de fapt la mai multe *adevăruți relative* sau *adevăruți alternative*, întrucât fiecare parte implicată în conflict reflectă în mass-media realitatea prin prisma propriei perspective. Explicația rezidă în teoria constructivismului, conform căreia realitatea este un construct social (Berger și Luckmann 1966), altfel spus, realitatea unei persoane poate fi diferită de realitatea alteia, ceea ce implică o doză incontestabilă de subiectivism.

valorile fiind, în consecință, mult mai mari. Chiar și așa, în media sunt diseminate statistici ce prezintă valori cu diferențe considerabile, deși au ca reper aceeași bornă temporală, în funcție de sursa de proveniență a datelor. În mediul online sunt diseminate informații care invocă victime din rândul unor militari NATO, aspect demonstrat ca fals de către Agenția France Press (AFP 2023). În ceea ce privește numărul victimelor ucrainene din rândul civililor, partea rusă nu doar că nu face publice datele, ci, mai mult, președintele rus a negat acuzația întrutotul (EUvsDisinfo 2023). Statisticile prezentate în presă referitoare la civilii ucraineni care au murit în război se bazează pe date furnizate de Ucraina și pe numărători independenți, însă toate acestea reprezintă estimări, accesul nefiind posibil în teritoriile ocupate de partea rusă (News.ro 2024).

Mass-media abundă de *informații contradictorii*, precum *acuzații reciproce* pe care adversarii le proiectează în spațiul public, ajungând până la demonizarea adversarului. Federația Rusă proliferază narațiuni ostile despre Ucraina, precum acuzații de rusofobie, de nazism, că ar fi o marionetă a Vestului, că dezvoltă arme biologice în laboratoare secrete cu finanțare americană. De asemenea, Moscova incriminează NATO că a provocat războiul, prin extinderea progresivă către Est, în ciuda angajamentelor asumate în anii '90²⁶. Totodată, Kremlinul diseminează multiple narațiuni ostile la adresa UE și a statelor sale membre, de exemplu, mesaje de defăimare a liderilor și narațiuni legate de iminentul colaps al Uniunii (EUvsDisinfo fără an). La rândul său, Alianța condamnă Rusia pentru „războiul său de agresiune ilegal, nejustificat și neprovocat asupra Ucrainei, care subminează grav securitatea și stabilitatea Euroatlantică și internațională și este o încălcare flagrantă a dreptului internațional” (NATO 2023). În vreme ce unele dintre aceste narațiuni pot fi dovedite ca având o valoare de adevăr, în ciuda dezmințirii lor și a invocării dezinformării de către ținta vizată, altele sunt lipsite de dovezi.

Aspectele prezentate au determinat dezvoltarea unei doze de rezervare în privința verității informațiilor diseminate în mass-media, în scopul obiectivității. Întrucât în paralel cu războiul clasic, se desfășoară și un război informațional, utilizarea armei informaționale de către toate părțile implicate este un fapt intrinsec, însă aspectul îngrijorător este că acest război al informațiilor se desfășoară în spațiul public, victimele fiind nu doar combatanții și

populațiile statelor beligerante, ci și populația din statele susținătoare ale Ucrainei, așadar inclusiv din statele membre NATO și UE, în consecință și opinia publică națională.

Caracteristicile războiului informațional în cei doi ani de conflict și efectele asupra opiniei publice

Războiul din Ucraina a devenit, de ceva timp, unul de uzură, fiind deja în cel de al treilea an și este bine-cunoscut că, în paralel cu dimensiunea sa convențională, conflictul are și o dimensiune non-cinetică, informația – un mijloc deosebit de accesibil – fiind folosită ca armă sau, altfel spus, domeniu operațional (Giles și Seaboyer 2019, 6).

Așadar, cum am mai afirmat, în paralel cu războiul clasic, are loc și un război informațional, componentă a războiului hibrid; războiul informațional se desfășoară prin intermediul unor *operații informaționale/de influențare/psihologice/cognitive*, la care se adaugă *operațiile cibernetice/electronice* (Giles și Seaboyer 2019, 6).

Scopul principal al operațiilor de influențare este promovarea în rândul publicurilor²⁷ a unor „atitudini, comportamente sau decizii” (RAND 2009, 2)²⁸ menite să susțină interesele și obiectivele strategice, de ordin politic și militar ale actorului (statal sau nestatal, de ex. o organizație) care le desfășoară. Influențarea este asociată controlului reflexiv, prin care un actor urmărește modelarea deciziilor adversarului, astfel încât acesta să și le asume în mod voluntar (Kowalewski 2017). Așadar, este o activitate intenționată și coordonată, având caracter manipulator.

Arma informațională este folosită nu doar pe durata propriu-zisă a războiului, ci și pe timp de pace, însă există unele diferențieri. În timpul războiului, crește agresivitatea mijloacelor, acestea incluzând „discreditarea conducerii adversarului, intimidarea personalului militar și a civililor, falsificarea evenimentelor, dezinformare, atacuri de tip hacking ș.a.m.d.” (Sharavov 2000) apud (Giles și Seaboyer 2019, 11). Iar în ceea ce privește propaganda folosită în timpul războiului, aceasta capătă un caracter „deliberat, sistematic, urmărind modelarea unor percepții, manipularea cogniției și a comportamentului” în scopul de a obține un răspuns în conformitate cu intenția propagandistului (Jowett și O'Donnell 2014, 167). În războiul din Ucraina, scopul general al fiecăreia dintre părți care utilizează arma informațională îl

²⁶ Invocăm aici teoria percepției amenințării, care prevede că percepția este variabila decisivă între acțiune și reacțiune în crizele internaționale, un actor mobilizând resursele defensive când percepe amenințarea ca fiind reală, chiar dacă oponentul nu are intenție malițioasă (Cohen 1978, 93). Tot aici putem încadra și declarațiile publice la nivelul unor state membre

NATO cu privire la temerile exprimate în legătură cu un posibil atac asupra unui stat membru sau partener.

²⁷ Pluralul *publicuri* desemnează diferitele categorii de public, în sensul în care nu există un singur public, un public general, uniform (Marconi 2007) apud (Stoica 2010).

²⁸ Studiul RAND definește influențarea și operațiile de influențare în baza doctrinei americane.

reprezintă maximizarea șanselor de victorie.

Eficiența informației ca mijloc de îndeplinire a unor obiective strategice, de ordin politic și militar, nu trebuie subestimată – adesea, aceasta poate avea o eficiență mai mare decât puterea armelor, aspect confirmat și de strategii militari ruși, precum Gerasimov (Gerasimov 2014) și alții. Aceștia preconizează că o victorie în confruntările informaționale poate duce la atingerea obiectivelor strategice – militare și politice și la „înfrângerea forțelor armate ale inamicului”, la „capturarea teritoriului, distrugerea potențialului economic și răsturnarea sistemului politic al acestuia” (Slipchenko 2013) apud (Giles și Seaboyer 2019, 14). Mai mult de atât, conform strategiilor ruși, războiul informațional va fi punctul de plecare al fiecărui război hibrid, în cadrul căruia mass-media și internetul (bloguri, rețele sociale etc.) vor fi utilizate pe scară largă (Chekinov și Bogdanov fără an) apud (Giles și Seaboyer 2019, 6), în anumite cazuri, utilizarea internetului ca armă ar putea înlocui chiar intervenția armată (Kartapolov 2015) apud (Giles și Seaboyer 2019, 14).

Drept consecință a războiului informațional desfășurat în cadrul prezentului conflict, inclusiv prin intermediul mass-media și al rețelelor de socializare, opinia publică națională și cea occidentală se confruntă cu o *infodemie* – o avalanșă de informații. Acestea sunt diseminate atât prin mass-media oficiale – știri din presa scrisă, emisiuni TV și radio, transmise inclusiv prin internet – cât și prin mijloace neoficiale, precum rețelele de socializare. De altfel, mediul online a devenit o sursă predilectă de informare, iar platformele social media au câștigat în ultimii ani procente în acest sens, în special în rândul tinerilor, atât în cadrul UE, conform sondajelor (Eurostat 2016-2021) apud (World Economic Forum 2022), (Reuters Institute for the Study of Journalism 2023), cât și în SUA (Pew Research Center 2024). Deși există o cantitate uriașă de informații în mass-media cu privire la desfășurarea conflictului, implicațiile pentru statele membre NATO și UE (în special cele aflate în proximitatea Federației Ruse), și la posibile perspective de evoluție ale conflictului, știrile și analizele la care este expus publicul sunt filtrate și prezentate prin lentila politică a statului sau a organizației din care face parte emitentul mesajelor, cu scopul declarat de a contracara dezinformarea proliferată de adversar.

Acest paradox enunțat ne determină să afirmăm că, în contextul acestui război, mediul informațional este caracterizat de o evidentă *dezordine*, mai mult

chiar, un haos informațional, cu efecte în plan psihologic, emoțional și cognitiv pentru opinia publică. Efectele enunțate se concretizează în stări de confuzie și teamă, *bias* cognitiv și imposibilitatea de a distinge între adevăr și informație manipulată. Toate acestea conduc la scăderea încrederii opiniei publice în mass-media (Statista 2024) și în conducerea politică (Edelman 2024). În context, este interesant de urmărit, în acest an, procesul electoral, atât în Rusia, cât și în anumite state susținătoare ale Ucrainei, în speță, SUA, România și Rep. Moldova, ultimele două aflându-se în imediata proximitate a conflictului; de asemenea, alegeri vor avea loc și la nivelul Parlamentului European.

Modalități de dezinformare în contextul războiului

Dezinformarea, a termen-umbrelă, include atât aspectul construirii și proliferării intenționate de mesaje înșelătoare (narrative sau memetice) în baza unor strategii, cât și filtrarea sau cenzurarea informațiilor, indiferent de publicul țintă și de scopul specific urmărit de emitentul mesajelor. La aceste cazuri, se adaugă și informarea eronată lipsită de intenționalitate (*misinformation*). Referitor la publicurile țintă, sunt avute în vedere următoarele categorii: publicul unui stat adversar (utilizarea termenului *dezinformare* fiind sinonimică, în acest caz, cu *război informațional*), publicul unui stat partener, precum și propriul public (național).

În contextul războiului din Ucraina, principalul mod de dezinformare se desfășoară prin *campanii țintite și operații informaționale/de influențare ascunse*, care vizează publicul statului/statelor adversar(e). Operațiile informaționale utilizează drept mijloace fie narațiunile²⁹, adică mesajele de tip narativ, inclusiv narațiuni strategice, fie imagini, GIF-uri³⁰ și filmulețe trucate – *deep fake*, unele lucrări făcând referire la *războiul narativ* și, respectiv, la *războiul memetic* (Wilke 2020, 21). La rândul lor, narațiunile sunt diseminate prin intermediul comunicării publice și al comunicării strategice, care poate lua una din formele: propagandă, contra-propagandă (a părții adverse), informații false și informații înșelătoare sau scurgeri de informații menite să discrediteze adversarul.

Activitățile de influențare proliferate în contextul războiului din Ucraina acționează la nivelul cogniției și al emoțiilor, sau chiar la nivelul cogniției prin intermediul emoțiilor, urmărind «să câștige mințile și inimile» publicului țintă. Prin intermediul emoțiilor puternice, precum teama sau furia, sunt influențate

²⁹ Pentru o explicație cu privire la utilizarea termenului recomandat *narațiune* (substantiv), prin comparație cu variantele *narativ*, *narativă* (adjective), a se vedea Lică, Daniela. Infodemia în contextul pandemiei de COVID-19 în volumul *Evaluare strategică 2021*. Coordonator Florian

Cîrciumaru. Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I". București. 2022. DOI 10.53477/978-606-660-458-1-22-08

³⁰ GIF – Graphics Interchange Format (image sau clip animat).

reacțiile, comportamentul și atitudinea publicurilor față de acest război. De exemplu, prin expunere repetată la anumite narațiuni (de exemplu propagandistice) și imagini de război a unei populații sau categorii de populație (inclusiv decidenți) – chiar și a unei națiuni neimplicate în mod direct în conflict – acestea i se poate induce și menține o stare de frică, fiind exploatată teama de moarte. Stările invocate pot duce la schimbări de comportament, în sensul urmărit de emitentul mesajelor.

Fenomenul vizează o multitudine de publicuri, mesajele fiind atent formulate, adaptate la fiecare categorie de public țintă, inclusiv prin intermediul tehnicilor de comunicare strategică – stratcom. Astfel, ținta o poate reprezenta, după cum am afirmat, o anumită sau anumite categorii de public din statul/stările adversare: unul sau mai mulți lideri/decidenți, membrii ai unor grupuri politice, personal sau organizații militare în ansamblul lor, anumite categorii de populație (pot fi avute în vedere criteriile sociale, de gen sau de vârstă – inclusiv persoanele educate pot fi o țintă a dezinformării) sau opinia publică văzută ca un tot unitar (RAND 2009, 2), cu alte cuvinte, întreaga populație a unui stat sau a unei organizații.

După cum am arătat într-unul din materialele anterioare dedicate temei, campaniile de influențare inițiate de un actor împotriva adversarului sunt proliferate atât prin intermediul unor instrumente oficiale, transparente (declarații ale unor persoane publice, reprezentanți ai conducerii unui stat/organizație; agenții sau organizații internaționale cu finanțare de către stat, anumite entități mass-media) cât și neoficiale, unele dintre acestea fiind din surse *proxy* ascunse, precum unele surse mass-media și rețele de socializare (Lică 2023, 23).

O altă fațetă a fenomenului este că *părțile adverse în conflict se acuză reciproc de dezinformare și propagandă*. Comunicarea strategică a unui beligerant și a susținătorilor acestuia este percepută și etichetată de oponenți drept dezinformare și propagandă, în mod biunivoc. Astfel, încadrarea într-una din categoriile enunțate se face în funcție de „tabără” pe care o reprezintă/susține emitentul mesajului. Rezultatul este mai mult decât o dezordine, un haos informațional în care opinia publică nu mai poate distinge adevărul de neadevăr, de informația manipulată. Din aceasta poate rezulta o stare permanentă de confuzie cu privire la acest război, în general, sau la aspecte specifice ce țin de acesta, precum: care dintre părțile beligerante se află în avantaj și are șanse de câștig, care este numărul victimelor de partea rusă și, respectiv, de partea ucraineană, câți militari și câți civili au pierit de la începutul acestui război. Fenomenul invocat poartă denumirea de diluare sau decădere a

adevărului, rezultând o încredere tot mai scăzută în mass-media (RAND 2018) (Edelman 2024).

Sincope și elemente de inconstanță în discursul public la nivelul statelor membre NATO și UE

De-a lungul celor doi ani de război, la nivelul Alianței Nord-Atlantice și al Uniunii Europene, s-au putut observa, prin prisma declarațiilor publice și a informațiilor din mass-media, o serie de sincope și elemente de inconstanță, precum lipsa de coeziune și de acord între statele membre (de ex. poziția Ungariei), precum și lipsa de coordonare la nivel național între factorul politic și cel militar. În continuare, vom aduce câteva exemplificări.

- *Decizia cu privire la neimplicarea în război:* inițial, NATO a declarat public condamnarea anexării ilegale a teritoriilor ucrainene Lugansk și Donețk de către Rusia, susținând că nu se va implica în conflict (NATO SG 2022) (DW 2022). Ulterior, prin intermediul Grupului de Contact pentru Apărarea Ucrainei, cunoscut ca Grupul Ramstein, creat în aprilie 2022 și prin formarea unor Coaliții de capabilități, Alianța a ajuns să acorde Ucrainei, progresiv, ajutor diplomatic, umanitar, financiar și chiar ajutor militar consistent, prin livrarea de echipamente, armamente, muniție, vehicule de luptă, pregătire și instruire a militarilor ucraineni, sisteme de telecomunicații, apărare antiaeriană etc. (The New Voice of Ukraine 2024).

- *Invocarea, la începutul anului 2024, iminenței unui atac al Federației Ruse asupra unui stat NATO sau partener,* într-un interval scurt, declarațiile au devenit mai ponderate, orizontul de timp al potențialei realizări a amenințării fiind revizuit pentru următorii ani. Unele surse estimează un orizont de trei până la cinci ani, alte surse cinci la opt, sau chiar zece ani (Financial Times 2024) (Daily Mail 2024). Știri pe subiect invocau un scenariu al Ministerului Apărării din Germania făcut public în urma unor scurgeri de informații (Bild 2024). Pe de altă parte, Secretarul General al Alianței a declarat că nu este percepută vreo amenințare directă sau iminentă împotriva unui aliat NATO (NATO SG 2024). Astfel, într-o perioadă scurtă (ianuarie-februarie 2024) au fost difuzate în mass-media mesaje divergente de comunicare publică, având un impact negativ la nivel cognitiv și emoțional asupra opiniei publice din statele NATO. Aspectul prezentat denotă lipsă de coordonare între factorul politic și cel militar la nivel național în unele state europene, precum și lipsă de coordonare la nivel Aliat. Totodată, reliefează și provocarea la care jurnaliștii sunt supuși, între presiunea de a difuza o știre de impact într-un interval cât mai scurt și necesitatea de a se documenta și de a verifica informația riguros înainte de a o difuza.

- În ceea ce privește *acordarea de sprijin cu tehnică militară Ucrainei*, la finalul lunii februarie

2024, o lipsă de coordonare a factorului militar cu cel politic ce a implicat Germania a fost expusă de Federația Rusă în urma unei scurgeri de informații (Reuters 2024). Având în vedere conținutul difuzat în mass-media, atitudinea Berlinului ar putea fi interpretată de alte state aliate ca lipsă de diplomatie.

- Ultimele dezvoltări ale evenimentelor (februarie-martie 2024) au în prim plan aspectul controversat al trimiterii unor trupe de către unele state susținătoare ale Ucrainei, precum Franța. Însă, conform declarațiilor repetate ale președintelui rus, dacă se dovedește că vreun militar dintr-un stat membru NATO luptă pe teritoriul Ucrainei – fapt ce ar contraveni nu doar declarațiilor anterioare, ci însuși scopului defensiv al Alianței, de la un război informațional între NATO și Rusia și un război proxy, cum este denumit de unii analiști în mass-media (CGTN 2023) (Bloomberg 2023), evenimentele ar putea escalada rapid spre un război direct (CNBC 2024), cu consecințe nedorite, potențial devastatoare, având în vedere amenințarea permanentă a Kremlinului cu arma nucleară.

Considerăm că aceste declarații contradictorii, pe de o parte, fac obiectul dezinformării, generând confuzie în cadrul opiniei publice iar, pe de altă parte, arată o vulnerabilitate exploatabilă de Federația Rusă sau alți actori cu interese ostile.

Filtrarea și cenzurarea informațiilor

Pe lângă cazurile de dezinformare expuse, atât statele beligerante, cât și cele susținătoare desfășoară activitatea de informare a propriei populații în baza unei strategii de comunicare, în linie cu interesele și obiectivele strategice ale statului și ale alianțelor/organizațiilor din care face parte. Așadar, fiecare dintre părțile implicate prezintă în mod filtrat știrile care parvin publicului național, având drept scop declarat protejarea opiniei publice de amenințarea reprezentată de dezinformare provenind de la adversar. În acest mod, prin filtrare și cenzurare, informația este manipulată, așadar nu se mai poate determina în mod obiectiv valoarea sa de adevăr.

În **Rusia**, Serviciul Federal de Supraveghere a Comunicațiilor, Tehnologiei Informației și Mass-Media – Roskomnadzor a restricționat portalurile de știri de proveniență occidentală BBC, Deutsche Welle și Radio Europa Liberă, precum și multiple platforme social media – Facebook, X, fost Twitter,

Instagram și LinkedIn (Purevpn 2023). De asemenea, mass-media independentă din Rusia a fost cenzurată și chiar desființată (Jack, Last major Russian independent news outlet suspends operations 2022). Reamintim și legea adoptată încă din 4 martie 2022, care sancționează drastic orice afirmații difuzate în media care contravin viziunii oficiale în ceea ce privește acțiunile statului și ale armatei ruse în acest conflict: nu pot fi făcute referiri, între altele, la „invazia din Ucraina” (Human Rights Watch 2022). Noi restricții au fost impuse prin amendarea Legii privitoare la informație, tehnologii informaționale și protecția informațiilor, modificări intrate în vigoare la 1 martie 2023. Spre exemplificare, la nivelul instituțiilor centrale, a fost interzisă utilizarea unor mijloace de comunicare prin aplicații social media de proveniență străină (Muncaster 2023).

În **România**, au fost restricționat accesul la platforme media de origine rusă, între care *Sputnik* și *Russia Today* (RT), în conformitate cu deciziile adoptate la nivelul UE încă din martie 2022 (EU Council 2022), precum și a unor platforme naționale care promovează puncte de vedere considerate proruse (Ministry of Foreign Affairs 2022, 84-85). Ca măsură suplimentară de protecție a instituțiilor publice din domeniul apărării la tentative de dezinformare și atacuri cibernetice din partea Federației Ruse, invocăm accesul restricționat la resurse electronice de origine rusă, precum: agenții de presă, legislație, documente și rapoarte oficiale, precum și paginile oficiale ale instituțiilor publice³¹.

În acest sens, considerăm relevant următorul comunicat de presă al Consiliului Național al Audiovizualului (CNA), „garant al interesului public în domeniul comunicării audiovizuale”. Acesta a întreprins, încă din 28 februarie 2022, următoarele măsuri: „controale la distribuitorii de servicii locale pentru a se asigura că niciun post” al Federației Ruse nu este transmis în România. În plus, comunicatul precizează că „CNA va monitoriza, cu celeritate, modul în care sunt reflectate, în cadrul emisiunilor de știri și dezbateri, subiectele referitoare la agresiunea Federației Ruse împotriva Ucrainei, urmărind informarea corectă a publicului prin verificarea informațiilor, evitarea celor care pot crea confuzie, precum și prin respectarea regulilor deontologice care presupun tratarea cu discernământ și responsabilitate a fiecărui mesaj transmis opiniei publice în legătură cu temele de acest gen” (CNA 2022). Invocăm aici aspectul

³¹ Tentative de accesare în perioada ianuarie-martie 2024. Acest aspect reprezintă o limitare a demersului de cercetare, întrucât neexpunerea la resurse de origine rusă duce la dificultatea, chiar imposibilitatea unei documentări obiective pe acest subiect. Câteva exemple de pagini web cu acces restricționat: site-ul TASS, site-ul Președinției (care cuprinde transcrieri ale discursurilor oficiale ale lui V. Putin); Legea privitoare la informație, tehnologii informaționale și protecția

informațiilor, din iulie 2006, cu modificările ulterioare (tentative de accesare - martie 2024); Raportul Ministerului de Afaceri Externe rus *On Violations of the rights of Russian Citizens and Fellow Citizens in Foreign Countries*, 2022. Menționăm că unele dintre aceste resurse, precum pagina oficială a Președinției ruse, precum și ultimul document, erau accesibile anterior (la nivelul anului 2022).

subiectivității în privința stabilirii valorii de adevăr (Vraga și Bode 2020) (Pabst 2022) și corectitudinea modului de informare, prin prisma calității României de stat membru al NATO și UE și susținătoare a Ucrainei în acest război. Așadar, din rațiuni de securitate națională, dreptul la libertatea de exprimare, care „cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații sau idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere” este în mod legitim restrâns (EUAFR 2007). Măsurile expuse, luate de statul român pentru protejarea opiniei publice la dezinformare sunt catalogate de Federația Rusă ca „rusofobe” (Ministry of Foreign Affairs 2022, 84).

Considerăm că filtrarea și cenzurarea informației legată de acest conflict poate duce la un *bias cognitiv*³², altfel spus, o cunoaștere influențată, o gândire părtinitoare, lipsită de obiectivitate. Așadar, putem constata că, în mod paradoxal, măsurile luate pentru a contracara dezinformarea generează ele însele dezinformare. Acest aspect determină analogia cu romanul distopic *1984* al lui George Orwell, operă în care faptele și realitatea sunt distorsionate și prezentate ca opusul a ceea ce sunt, și cu *Procesul* lui Franz Kafka, unde aspecte esențiale ce îl privesc în mod direct sunt ținute ascunse protagonistului, precum și cititorului.

Există însă unele rezerve cu privire la eficiența unora din măsurile de cenzură în ceea ce privește restricționarea accesului la unele platforme media, întrucât acestea pot fi accesate în continuare, de pildă prin intermediul unor rețele securizate de tip VPN (rețele private virtuale) sau pe anumite platforme video online (ex. Rumble, Odysee) (RFI 2022). Mai mult, există dovezi în media străină că platforma rusă restricționată pe teritoriul UE, Sputnik, este încă accesibilă în mai multe limbi în unele state (de ex. Belgia) chiar și fără utilizarea unor anumite rețele care să ocolească interdicțiile (Tuhina 2024).

Pe lângă modurile de dezinformare analizate, există și informarea falsă lipsită de intenționalitate – informarea eronată (Grossman fără an) apud (Witte 2022). O explicație poate fi accesul extrem de limitat la informație obținută direct de la fața locului (Speri 2023), mare parte a știrilor despre război fiind elaborate având drept sursă informație indirectă.

Scopuri specifice urmărite prin dezinformare

După cum am afirmat, dezinformarea în acest conflict urmărește două scopuri principale: unul este influențarea, celălalt este crearea și menținerea confuziei. Cel de-al doilea este dus la îndeplinire prin diseminarea de informații

contradictorii. În funcție de actorul care propagă mesajele – Federația Rusă, Ucraina sau un stat partener al unuia dintre beligeranți, sau organizație supra-statală, precum NATO – și de publicul/publicurile țintă, pot fi urmărite diverse scopuri specifice de ordin politic, militar, social, diplomatic sau economic.

Când mesajele sunt direcționate asupra unui *public străin adversar*, acestea pot viza: discreditarea și descurajarea adversarului; scăderea moralului trupelor adverse; cultivarea confuziei, incertitudinii și a ambiguității; inducerea în eroare; exploatarea diferențelor din cadrul unor societăți, urmărindu-se polarizarea acestora sau chiar instigarea la mișcări sociale; crearea și/sau adâncirea unor disensiuni în cadrul unor parteneriate/alianțe/organizații; descurajarea unui stat/a unor state de a acorda sprijin statului beligerant oponent.

În cazul unui *public străin dintr-un stat partener*, influențarea are drept scop obținerea sprijinului politic, diplomatic, economic, inclusiv militar din partea aceluși stat. În acest sens, este folosită comunicarea strategică, prin care se poate face apel la emoții și la empatia decidenților și a populației.

Când mesajele sunt direcționate asupra *publicului național*, scopurile specifice urmărite de liderii politici pot fi: creșterea încrederii în propriile forțe armate, în cazul statelor beligerante (în acest sens, propaganda joacă un rol central); obținerea sprijinului politic al clasei decidente; obținerea sprijinului moral al propriei populații, care conferă legitimitate acțiunilor; iar în cazul unor alegeri, acordarea încrederii prin vot.

În ceea ce privește *eforturile de contracarare a dezinformării* din partea Federației Ruse la nivel european, pe lângă cele amintite, și anume cenzurarea unor platforme media ale Kremlinului sau a unor platforme web etichetate ca proruse, precum și a unor surse electronice de proveniență rusă în anumite instituții publice, pe plan național, menționăm recenta adoptare (13 martie 2024), la nivelul UE, a unei legislații care prevede, între altele, asigurarea pluralismului și independenței presei față de imixtiuni „politice, corporative și/sau străine nejustificate” (PE 2024).

Concluzii

În urma analizei, putem desprinde o serie de concluzii în legătură cu fenomenul dezinformării în contextul celor doi ani de la declanșarea războiului din Ucraina.

Operațiile informaționale/de influențare sunt parte integrantă a operației militare, în contextul

³² *Cognitive Bias Codex* reprezintă o diagramă utilă în vederea înțelegerii multitudinii de aspecte care configurează acest tip de gândire. Pentru detalii, a se vedea URL:

https://www.sog.unc.edu/sites/www.sog.unc.edu/files/course_materials/Cognitive%20Biases%20Codex.pdf (Benson și Manoogian fără an).

acestui război, intrat în cel de-al treilea an. Avem de a face cu un paradox din punct de vedere informațional. Pe de o parte, există o avalanșă de informație pe acest subiect (o infodemie), însă, pe de altă parte, accesul opiniei publice la informație se realizează de manieră filtrată, chiar cenzurată, ca măsură de combatere a dezinformării proliferate de oponent; acest aspect duce la un bias cognitiv, la imposibilitatea de a gândi obiectiv.

Informațiile contradictorii din mass-media, acuzarea reciprocă a părților de dezinformare face aproape imposibilă distincția între adevăr și informație manipulată; informațiile parvenite publicului privitoare la acest conflict nu pot fi considerate adevăruri obiective, opinia publică fiind expusă la adevăruri relative, prezentate, după cum am afirmat, prin filtrul lentilei politice a emitentului. Acest fapt conduce la menținerea unei stări de confuzie, la diluarea, chiar decăderea adevărului, ce are drept consecință scăderea încrederii publicului în mass-media. Realitatea ne-a arătat că sistemul de comunicații al unor state membre NATO și UE nu este lipsit de vulnerabilități și, de asemenea, că este necesară o mai bună coordonare în ce privește comunicarea strategică a factorului politic și a celui militar, atât în cadrul statelor aliate, cât și la nivel național.

Războiul informațional va continua în paralel cu războiul clasic și dincolo de acesta, cu aceleași mijloace, rețelele social media fiind un catalizator considerabil, la vechile teme fiind adăugate, periodic, altele noi. Astfel, fiecare dintre părțile implicate în război va continua demersurile de influențare a adversarului și, de asemenea, eforturile de a-și proteja populația de efectele armei informaționale a oponentului.

Bibliografie

2022. *Address by the President of the Russian Federation*. Moscow, 24 2. Accesat 2 1, 2023. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.

AFP. 2023. „Online articles and social media posts claim almost 2,700 NATO soldiers and military trainers have died during Russia's invasion of Ukraine. This is false; the military alliance has not deployed personnel to Ukraine ...” 8 February. <https://factcheck.afp.com/doc.afp.com.338N82L>.

Agerpres. 2023. *Currently, 70% of our cereals are exported through Romania, says Ukrainian PM*. Bucharest, 13 December. Accesat 02 19, 2024. <https://www.agerpres.ro/english/2023/12/13/currently-70-of-our-cereals-are-exported-through-romania-says-ukrainian-pm--1218781>.

Anti-fake. 2022 b. *Fact sheet: Discreditaarea unor imagini de la bombardamentele din Ucraina ca fiind false*. 05 03. <https://www.antifake.ro/fact-sheet-discreditaarea-unor-imagini-de-la-bombardamentele-din-ucraina-ca-fiind-false/>.

Associated Press. 2023. „Putin says Russia will station tactical nukes in Belarus.” *Associated Press*.

Accesat martie 12, 2024. <https://apnews.com/article/russia-belarus-nuclear-weapons-2d9584534da25c00c56dbf7b14694e0e>.

Așurkevici, Tatiana. 2024. „Partener forțat sau aliat loial? Rolul Belarusului în războiul lui Putin împotriva Ucrainei.” În *Război și propagandă. O cronologie a conflictului ruso-ucrainean*, de Marian Voicu, Cătăling Gomboș și Marin (coord.) Gherman. București: Omnium.

Atanasiu, Mirela. 2022. „Reglementări și încălcări ale dreptului internațional în intervenția militară din Ucraina.” *Colocviu Strategic*, ed. 3: 7-10. doi:10.53477/1842-8096-22-3.

Bailey, Riley, Fredrick W. Kagan, Nicole Wolkov, și Christina Harward. 2024. „The Russian Winter-Spring 2024 Offensive Operation on the Kharkiv-Luhansk Axis.” *Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project 2024*. Washington, D.C.: ISW Press, 21 February. Accesat 03 10, 2024. <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russia-n-winter-spring-2024-offensive-operation-kharkiv-luhansk-axis>.

Bailey, Riley, Grace Mappes, Layne Philipson, Kateryna Stepanenko, Karolina Hird, George Barros, și Frederick W. Kagan. 2023. „Russian Offensive Campaign Assessment.” *Institute for the Study of War and the Critical Threats Project 2023*. Washington, D.C.: ISW Press, 24 February. Accesat 03 12, 2024. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Operations%20Assessments%20February%2024%202023.pdf>.

Bailey, Riley, Nicole Wolkov, Christina Harward, Grace Mappes, și Frederick W. Kagan. 2024. „Russian Offensive Campaign Assessment.” *Institute for the Study of War & AEI's Critical Threats Project 2024*. Washington, D.C.: ISW Press, 24 February. Accesat 03 12, 2024. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Offensive%20Campaign%20Assessment%20February%2024%202024.pdf>.

Bank of Russia. 2023. „What the Trends are Talking About: Macroeconomics and Markets.” *Bulletin of the Department of Research and Forecasting* (1). Accesat 02 15, 2023. https://cbr.ru/Collection/Collection/File/43700/bulletin_23-01.pdf.

BBC. 2022. „Chernihiv: Are these Russia's weapons of war?” 10 April. Accesat 03 07, 2024. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61036880>.

—. 2022. *Head of village near Bucha killed with family in Ukraine*. 4 April. Accesat 04 12, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60989632>.

—. 2022. „What is a war crime and could Putin be prosecuted over Ukraine?” *BBC News*. 06 April. Accesat 04 11, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-60690688>.

Bild. 2024. „Bundeswehr is preparing for Putin attack.” 16 February. <https://www.bild.de/bild-plus/politik/ausland/politik-ausland/exklusives-geheim-papier-bundeswehr-bereitet-sich-auf-putin-angriff-vor-86752990.bild.html?ticket=ST-A-5344850-kRxvFLhssuczfwof3Q5-sso-signin-server>.

Blinken, J. Antony. 2023. „Crimes Against Humanity in Ukraine.” *U.S. Department of State*. 18 February.

Accesat 02 05, 2024. <https://www.state.gov/charges-against-humanity-in-ukraine/>.

Bloomberg. 2023. *NATO Is in a Proxy War With Russia: Bremmer*. Editor Ian Bremmer. 31 January.

Bokša, Michal. 2019. „Russian Information Warfare in Central and Eastern Europe: Strategies, impact, countermeasures.” *German Marshall Fund*.

Borrell, Josep. 2023. „Disinformation: Opening speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EEAS Conference on Foreign Information Manipulation and Interference.” *EEAS Press Service*. 07 February.

<https://www.eeas.europa.eu/eeas/disinformation-opening-speech-high-representative...>

Bugos, Shannon. 2023. *Russia Suspends New START*. martie. Accesat martie 13, 2024. <https://www.armscontrol.org/act/2023-03/news/russia-suspends-new-start>.

Bunde, Tobias, Sophie Eisentraut, Natalie Knapp, Leonard Schütte, Julia Hammelehle, Isabell Kump, Amadée Mudie-Mantz, și Jintro Pauly. 2023. „Re:vision. Munich Security Report 2023.” Accesat februarie 20, 2023.

https://d3mbhodo116ikf.cloudfront.net/2023/Munich%20Security%20Report%202023/MunichSecurityReport2023_Re_vision.pdf.

CEU. 2023a. „EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products.” *Press release*. Brussels: Council of the European Union, 4 February. Accesat 02 15, 2024.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products>.

CEU. 2023b. „One year of Russia's full-scale invasion and war of aggression against Ukraine, EU adopts its 10th package of economic and individual sanctions.” *Press release*. Brussels: Council of the European Union, 25 February. Accesat 02 15, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/25/one-year-of-russia-s-full-scale-invasion-and-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-its-10th-package-of-economic-and-individual-sanctions>.

CEU. 2023c. „Russia's war of aggression against Ukraine: EU adopts 11th package of economic and individual sanctions.” *Press release*. Brussels: Council of the European Union, 23 June. Accesat 02 15, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/23/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-11th-package-of-economic-and-individual-sanctions>.

CEU. 2023d. „Russia's war of aggression against Ukraine: EU adopts 12th package of economic and individual sanctions.” *Press release*. Brussels: Council of the European Union, 18 December. Accesat 02 15, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/18/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-12th-package-of-economic-and-individual-sanctions>.

CEU. 2024. „Ukraine Facility: Council and Parliament agree on new support mechanism for Ukraine.” *Press release*. Brussels: Council of the European Union, 6 February. Accesat 02 09, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/06/ukraine-facility-council-and-parliament-agree-on-new-support-mechanism-for-ukraine>.

CGTN. 2023. „Reality Check: NATO's proxy war and its devastating impact on Ukraine, Europe.” 14 July. <https://news.cgtn.com/news/2023-07-14/NATO-s-proxy-war-and-its-devastating-impact-on-Ukraine-Europe-11r71ZI56tG/index.html>.

Chekinov, S. G., și S. A. Bogdanov. fără an. „Прогнозирование характера и содержания войн будущего: проблемы и суждения” (Forecasting the nature and content of wars of the future: problems and assessments).” *Voennaya Mysl' (Military Thought)*, ed. 10: 44-45.

CNA. 2022. *Comunicat de presă - Referitor la retransmisia pe teritoriul României a postului Russia Today și a altor posturi similare din Federația Rusă*. Editor CNA. 28 Feb. <https://www.cna.ro/article11763,11763.html>.

CNBC. 2022. „Biden signs \$40 billion aid package for Ukraine during trip to Asia.” 21 May. Accesat 01 12, 2023. <https://www.cnb.com/2022/05/21/biden-signs-40-billion-aid-package-for-ukraine-during-trip-to-asia.html>.

CNBC. 2024. *NATO countries scramble to deny ground troops will go into Ukraine after Moscow warns of 'inevitable' conflict*. Editor Holly Ellyatt. 27 February. <https://www.cnb.com/2024/02/27/moscow-warns-of-nato-russia-conflict-after-european-ground-troops-idea.html>.

CNN. 2024. „ICC accuses two high-ranking Russians of war crimes in Ukraine.” 06 03. Accesat 03 06, 2024. <https://edition.cnn.com/2024/03/05/europe/icc-charges-russians-ukraine-intl/index.html>.

Cooban, Anna. 2023. „Europe's natural gas prices fall to 18-month low.” *Euronews*. 17 February. Accesat 02 20, 2023. <https://edition.cnn.com/2023/02/17/energy/europe-gas-price-18-month-low/index.html>.

Council of the EU. 2022. „EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions.” *Press release*. Bruxelles, 6 October. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/>.

Council of the EU. 2022. „EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions.” *Press release*. 6 October. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/>.

Council of the EU. 2023. „EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products.” *Press release*. Bruxelles, 4 February. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products>.

releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products/.

—. 2022. „Council adopts €18 billion assistance to Ukraine.” *Press release*, 10 December. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/>.

Council of the EU. 2022. „Russia’s aggression against Ukraine: EU adopts “maintenance and alignment” package.” *Press release*. 21 July. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/21/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-maintenance-and-alignment-package/>.

Council of the EU. 2022. „Russia’s war of aggression against Ukraine: EU adopts 9th package of economic and individual sanctions.” *Press release*. 16 December. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/16/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-9th-package-of-economic-and-individual-sanctions/>.

Council of the EU. 2022. *Ukraine: EU launches Military Assistance Mission*. 15 11. Accesat 02 11, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/15/ukraine-eu-launches-military-assistance-mission/>.

CPI. 1998. „Statutul de la Roma al Curții Penale Internațională.” *lege5.ro*. 17 07. Accesat 01 12, 2024. <https://lege5.ro/Gratuit/ge3tqmbu/crime-de-razboi-statut?dp=giytsojvgizdm>.

CSSAS. 2022a. *Analiza multidimensională a invaziei ruse în Ucraina (16 aprilie - 31 mai 2022)*. Accesat 2 2, 2022. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs09-22.pdf.

CSSAS. 2023. „Un an de la declanșarea războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei: analiză multidimensională.” *Colocviu Strategic* (Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate) (1): 1. Accesat 03 10, 2024. doi:10.53477/1842-8096-23-01.

Daily Mail. 2024. „Germany is preparing for Putin attack against NATO in 2025: Leaked secret plans reveal step-by-step how Russia will escalate conflict to all-out war in 18 months.” 15 January. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-12964575/Germany-preparing-Putin-attack-against-NATO-2025-Leaked-secret-plans-reveal-step-step-Russia-escalate-conflict-war-18-months.html>.

—. 2022. *'Retreating' Russian soldiers leave 13 'executed civilians' on highway of death*. 01 April. Accesat 04 12, 2022. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10675673/Grim-eyewitness-accounts-suggest-Russian-war-crimes-against-civilians.html>.

Deutsche welle. 2022. „Hungary: What’s Victor Orban’s Problem with Ukraine.” *Deutsche Welle*, 12 12. Accesat 1 25, 2023. <https://www.dw.com/en/hungary-whats-viktor-orbans-problem-with-ukraine/a-64063750>.

DGEFA. February 2024. *European Economic Forecast: Winter 2024 (Interim)*. Institutional Paper 268, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Drugă, Dana Ionela. 2022. „Teme de propagandă rusă în contextul războiului din Ucraina.” *Impact strategic*. <https://cssas.unap.ro/ro/is.htm>.

DW. 2022. „Germany rules out NATO involvement in Ukraine.” 23 March. <https://www.dw.com/en/germany-rules-out-nato-involvement-in-ukraine/video-61238846>.

EC. 2023c. „Following the expiry of the restrictive measures on Ukrainian exports of grain and other foodstuff to the EU, Ukraine agrees to introduce measures to avoid a renewed surge in EU imports.” *Press release*. Brussels: European Commission, 15 September. Accesat 02 16, 2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_4497/IP_23_4497_EN.pdf.

EC. 2023b. „Regulation (EU) 2023/903 introducing preventive measures concerning certain products originating in Ukraine.” *Official Journal of the European Union*. Brussels: European Commission, 2 May. Accesat 02 22, 2024. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2023/903/oj.

EC. October 2023. *State of the Energy Union Report 2023*. Brussels: European Commission.

EC. 2023a. *Statement by President von der Leyen at the joint press conference with Ukrainian Prime Minister Shmyhal*. Kyiv: European Commission, 2 February. Accesat 02 22, 2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_23_545.

EC/CEU. 2024c. *Infographic - How much gas have the EU countries stored?* Brussels: European Council / Council of the European Union, 14 February. Accesat 02 22, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/gas-storage-capacity>.

EC/CEU. 2024b. *Infographic - Where does the EU’s gas come from?* Brussels: European Council / Council of the European Union, 5 February. Accesat 02 22, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply>.

EC/CEU. 2024a. *The Ukraine Facility*. Brussels: European Council / Council of the European Union, 5 February. Accesat 02 09, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/ukraine-facility>.

Edelman. 2024. *Edelman Trust Barometer Global Report*. Edelman Trust Institute. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-02/2024%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_FINAL.pdf.

EU Council. 2022. *EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik’s broadcasting in the EU*. 2 March. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.

EU Council. 2023. *Timeline - EU response to Russia’s invasion of Ukraine*. Accesat 2 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/timeline-eu-response-ukraine-invasion/>.

EUAFR. 2007. „Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, titlul II, art. 11.” EU Agency for

Fundamental Rights. 14 12. <http://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/11-libertatea-de-exprimare-si-de-informare>.

Euronews. 2022. *Russian Foreign Minister accused US, NATO of direct involvement in Ukraine wa.* 1 12. Accesat 2 10, 2023. <https://www.euronews.com/2022/12/01/russian-foreign-minister-accused-us-nato-of-direct-involvement-in-ukraine-war>.

Euronews. 2024. *The UK Ministry of Defence said the number of dead and wounded reflects Moscow's commitment to "attritional warfare".* Editor Joshua Askew. 03 March. <https://www.euronews.com/2024/03/03/russia-likely-suffered-at-least-355000-casualties-in-ukraine-war-uk-mod>.

European Commission. 2023. *Action and measures on energy prices.* Accesat 02 20, 2023. https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/action-and-measures-energy-prices_en.

European Commission. 2022. „Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union.” *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council.* Brussels, 17 June. Accesat 01 13, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/c8316380-6cb6-4ffd-8a84-d2874003b288_en?filename=Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf.

European Commission. 2022. *Flash Eurobarometer 506. EU's response to the war in Ukraine. Report.* European Commission. Accesat februarie 6, 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2784.

European Commission. 2023. „Statistical Annex.” *Winter 2023 (Interim) Economic Forecast.* Accesat 01 13, 2023. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/350c7224-3d5a-482a-985d-b9a51e8c9682_en?filename=statistical_annex_en.pdf.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - How much gas have the EU countries stored?* 2 February. Accesat 02 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/gas-storage-capacity/>.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - Impact of sanctions on the Russian economy.* 8 February. Accesat 01 14, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/>.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - Ukrainian grain exports explained.* 20 January. Accesat 02 06, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>.

European Council. fără an. *EU sanctions against Russia explained.* Accesat 2 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/#priccap>.

European Council. 2022. „European Council conclusions on Ukraine.” *Press releases.* 30 May. Accesat 01 11, 2023.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/31/european-council-conclusions-on-ukraine-30-may-2022/>.

—. 2023a. *Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit.* 3 2. Accesat 2 5, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/03/joint-statement-following-the-24th-eu-ukraine-summit/>.

European Council. 2023. *Special meeting of the European Council - Conclusions.* Brussels, 9 February. Accesat 02 14, 2023. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2023-INIT/en/pdf>.

European Parliament / Council of the EU. 2022. „Regulation (EU) 2022/1032 of the European Parliament and of the Council of 29 June 2022 amending Regulations (EU) 2017/1938 and (EC) No 715/2009 with regard to gas storage.” *Official Journal of the European Union.* Brussels, 30 June. Accesat 01 13, 2023. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=urisrv%3A0J.L_.2022.173.01.0017.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A173%3ATOC.

European Parliament. 2022. *Eurobarometer 97.3. Results Annexes.* European Parliament. Accesat februarie 7, 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all>.

—. Autumn 2022. *Eurobarometer no. 98.1/EB042.* Accesat 2 1, 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2932>.

Eurostat. 2024. *Annual inflation up to 2.9% in the euro area. Up to 3.4% in the EU.* 17 January. Accesat 02 07, 2024.

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/18343103/2-17012024-AP-EN.pdf>.

—. 2016-2021. <https://ec.europa.eu/eurostat>.

EUvsDisinfo. 2023. *Russia lies. "We don't strike civilian targets".* 1 March. <https://www.youtube.com/watch?v=epB3X8t6PJY>.

—. 2022b. *STILL AT WAR: RUSSIA'S DISINFORMATION TARGETING UKRAINE.* 07 November. <https://euvsdisinfo.eu/still-at-war-russias-disinformation-targeting-ukraine/>.

—. 2022 a. „The Kremlin's Weapons of Deception: 7 Things You Need to Know About RT and Sputnik.” 04 03. Accesat 02 4, 2023. <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlins-weapons-of-deception-7-things-you-need-to-know-about-rt-sputnik/>.

EUvsDisinfo. fără an. *Ukraine.* <https://euvsdisinfo.eu/ukraine/>.

Fiala, Otto C. 2022. „Resilience and Resistance in Ukraine.” *Small Wars Journal.* 31 December. Accesat februarie 11, 2023. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/resilience-and-resistance-ukraine>.

—. 2020. *Resistance Operating Concept.* Florida: JSOU University Press.

Financial Times. 2024. *Russia could attack a Nato country within 3 to 5 years, Denmark warns.* Editor Richard Milne. 9 February. <https://www.ft.com/content/b3101099-9516-4b0b-92c6-179997d7e4cf>.

Food and Agriculture Organization. 2022. *World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2022.* Rome:

- FAO. Accesat februarie 7, 2023. <https://www.fao.org/3/cc2211en/cc2211en.pdf>.
- Freedman, Lawrence. 2023. *The Russo-Ukrainian War and the Durability of Deterrence*. 11 decembrie. Accesat martie 15, 2024. <https://www.iiss.org/online-analysis/survival-online/2023/12/the-russo-ukrainian-war-and-the-durability-of-deterrence/>.
- Freedman, Lawrence, și Jeffrey Michaels. 2019. *The Evolution of Nuclear Strategy*, ediția a patra. Palgrave MacMillan.
- FRONTEX. 2023. „Detections of illegal border crossings statistics.” Accesat februarie 15, 2023. https://frontex.europa.eu/assets/Migratory_routes/2023/Detections_of_IBC_2023_02_03.xlsx.
- G7. 2022. *G7 Finance Ministers' Statement on the united response to Russia's war of aggression against Ukraine*. Berlin, 2 September. Accesat 01 12, 2023. https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Downloads/G7-G20/2022-09-02-g7-ministers-statement.pdf?__blob=publicationFile&v=9.
- Gaidai, Yurii, Dmytro Goriunov, Maksym Samoiliuk, Iryna Kosse, Sergiy Sydorenko, și Oleksandr Kharchenko. 2022. „Resilience of Ukraine: Lessons from 2022.” *Policy Brief*. Editor Centre for Economic Strategy. 1 December.
- GC-I. 1949. „Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva.” *International Humanitarian Law Databases*. 12 August. Accesat 03 04, 2024. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/international-armed-conflict.
- Gerasimov, Valery apud Galeotti, Mark. 2014. „The Value of Science in Prediction.” *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-linear War*. 6 July. Accesat May 23, 2023. <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>.
- Gherman, Marin. 2024. „Narațiuni ale presei ruse: Ucraina - o amenințare nucleară la adresa Rusiei.” În *Război și propagandă: o cronologie a conflictului ruso-ucrainean*, de Marian Voicu, Cătălin Gomboș și Marin (coord.) Gherman, 279-281. București: Omnium.
- Gijs, Camille, și Lili Bayer. 2022. „Ukraine formally applies for fast-track NATO membership.” *Politico*, 30 9. Accesat 2 2, 2023. <https://www.politico.eu/article/ukraine-formal-application-join-nato/>.
- Giles, Keir, și Anthony Seaboyer. 2019. „The Russian Information Warfare Construct.” Defence Research and Development Canada. https://cradpdf.drdc-drdd.gc.ca/PDFS/unc341/p811007_A1b.pdf.
- Greenhill, Kelly M. 2008. „Strategic Engineered Migration as a Weapon of War.” *Civil Wars* (Routledge) 10 (1): 6-21. doi:10.1080/13698240701835425.
- Grossi, Rafael Mariano. 2023. *IAEA Director General Statement to United Nations Security Council*. 30 mai. Accesat martie 13, 2024. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-general-statement-to-united-nations-security-council-30-may-2023>.
- Grossman, Shelby. fără an. *research scholar, Stanford Internet Observatory (SIO), an interdisciplinary program under the auspices of the Cyber Policy Center at the Freeman Spogli Institute of International Studies (FSI)*
- Guvernul României. 2022. *Declarații susținute de premierul Nicolae-Ionel Ciucă, la începutul ședinței de guvern din 8 decembrie*. București, 8 decembrie. Accesat 02 10, 2023. <https://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/declaratii-sustinute-de-premierul-nicolae-ionel-ciuca-la-inceputul-edintei-de-guvern-din-8-decembrie1670508084>.
- Harris, Kamala. 2023. „Remarks by Vice President Harris at the Munich Security Conference.” 18 February. Accesat februarie 20, 2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/18/remarks-by-vice-president-harris-at-the-munich-security-conference-2/>.
- Hilgenstock, Benjamin, Yuliia Pavytska, și Vira Ivanchuk. 2024. „Addressing the shadow fleet challenge: stepped-up enforcement weighs on Russia's ability to evade the price cap.” *KSE Institute's Russia Chartbook*. Kyiv School of Economics, February. Accesat 02 20, 2024. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/Chartbook_February2024.pdf.
- Hofmann, Frank. 2022. „Războiul hibrid al Rusiei contra Ucrainei și miza lui economică.” DW. URL: <https://www.dw.com/ro/r%C4%83zboiul-hibrid-al-rusiei-contra-ucrainei-%C5%9Fi-miza-lui-economic%C4%83/a-60825026>, 18 02.
- Holtug, Nils. 2020. „National Identity, Shared Values, and Social Cohesion.” În *Handbook of Patriotism*, de Mițja Sardoč, 499-511. Springer. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-319-54484-7_52.
- Human Rights Watch. 2022. *Russia Criminalizes Independent War Reporting, Anti-War Protests*. 7 03. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/russia-criminalizes-independent-war-reporting-anti-war-protests>.
- Human Rights Watch. 2022. *Russia Criminalizes Independent War Reporting, Anti-War Protests*. 7 March. Accesat octombrie 24, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/russia-criminalizes-independent-war-reporting-anti-war-protests>.
- . 2024. „Ukraine. Events of 2023.” Accesat 03 07, 2024. <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/ukraine>.
- . 2023. „Ukraine: Civilian Deaths from Cluster Munitions.” 6 July. Accesat 03 02, 2024. <https://www.hrw.org/news/2023/07/06/ukraine-civilian-deaths-cluster-munitions>.
- ICRC. 1977. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977. 8 iunie. Accesat martie 13, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977?activeTab=undefined>.
- IMF. 2023. „Inflation Peaking amid Low Growth.” *World Economic Outlook Update*. January.
- IMF. 2022. *World Economic Outlook Database*. Washington, October. Accesat 01 10, 2023. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/October>.
- IMF. 2022. *World Economic Outlook Database*. October. Accesat 01 10, 2023.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/October>.

IMF. October 2023a. *World Economic Outlook Database*. Washington, D.C.: International Monetary Fund. Accesat 02 10, 2024. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/October>.

IMF. January 2024. *World Economic Outlook Update*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

IMF. October 2023b. *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

IMF. 2022. „World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery.” Washington, DC.

Interfax. 2024. *Russian budget deficit in 2023 is 3.24 trln rubles, or 1.9% of GDP - Finance Ministry*. 11 January. Accesat 02 20, 2024. <https://interfax.com/newsroom/top-stories/98312>.

International Court of Justice. 2024. „ALLEGATIONS OF GENOCIDE UNDER THE CONVENTION ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE (UKRAINE v. RUSSIAN FEDERATION)” 2 February. Accesat 03 05, 2024. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-ord-01-00-en.pdf>.

International Criminal Court . 2011. „Rome Statute of the International Criminal Court.” Accesat 03 06, 2024. <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml#:~:text=From%20a%20more%20substantive%20perspective,methods%20of%20warfare%3B%20and%20e>).

International Criminal Court. 2023. „Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova.” 17 March. Accesat 01 10, 2024. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.

—. 2022. „Ukraine. ICC-01/22.” 2 March. Accesat 03 11, 2024. <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>.

Jack, Victor. 2022. „Last major Russian independent news outlet suspends operations.” *Politico*. <https://www.politico.eu/article/last-russia-independent-news-outlet-suspends-operations/>.

Jack, Victor. 2022. „Last major Russian independent news outlet suspends operations.” *Politico*. Accesat ianuarie 22, 2023. <https://www.politico.eu/article/last-russia-independent-news-outlet-suspends-operations/>.

Jayanti, Suriya. 2023. *The Bombing of Ukraine's Kakhovka Dam Affects All of Us*. 8 iunie. Accesat martie 15, 2024. <https://time.com/6285811/ukraine-kakhovka-dam-bombing-impact-essay/>.

Jowett, Garth S., și Victoria O'Donnell. 2014. *Propaganda & Persuasion*. Editor SAGE. <https://hiddenhistorycenter.org/wp-content/uploads/2016/10/PropagandaPersuasion2012.pdf>.

Jucan, Sebastian. 2022. „Soldați ruși furioși povestesc cum au ajuns în Ucraina: „Am fost păcăliți, tot ce ni s-a spus a fost fals”.” *HotNews*. https://www.hotnews.ro/stiri-razboi_ucraina-25409812-soldati-rusi-furiosi-povestesc-cum-ajuns-ucraina...

Kachkachishvili, Davit. 2023. „Ukraine war has caused over \$700B in damage to nation's economy:

Premier.” *Anadolu Agency*. Ankara, 4 January. Accesat 01 30, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/ukraine-war-has-caused-over-700b-in-damage-to-nation-s-economy-premier/2779130>.

Kardaś, Szymon. 2023. *Conscious uncoupling: Europeans' Russian gas challenge in 2023*. Editor European Council on Foreign Relations. 13 February. Accesat 02 20, 2023. <https://ecfr.eu/article/conscious-uncoupling-europeans-russian-gas-challenge-in-2023>.

Kartapolov, A. V. 2015. „Уроки военных конфликтов, перспективы развития средств и способов их ведения. Прямые и не прямые действия в современных международных конфликтах” (Lessons of military conflicts and prospects for the development of means and methods of conducting them...)” *Vestnik Akademii Voennykh Nauk (Bulletin of the Academy of Military Science)*, 28-29.

Khoshnood, Kaveh, Caitlin N. Howarth, Nathaniel A. Raymond, și et al. 2023. „Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children.” Humanitarian Research Lab, Yale School of Public Health, New Haven. Accesat februarie 15, 2023. <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data>.

Kiel Institute for the World Economy. 2023. *Ukraine Support Tracker. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine*. Accesat 02 10, 2023. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>.

Kiel Institute for the World Economy. 2023. „Ukraine Support Tracker: New aid drops to lowest level since January 2022.” *News*. Kyiv, 7 December. Accesat 02 09, 2024. <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/ukraine-support-tracker-new-aid-drops-to-lowest-level-since-january-2022>.

Kimball, Daryl G. fără an. *Obsolete Relics of a Dead Conflict*. Accesat martie 12, 2024. <https://www.armscontrol.org/act/2004-11/issue-briefs/obsolete-relics-dead-conflict>.

Kirk-Wade, Esme, și Sanjana Balakrishnan. 2022. „Defence spending pledges by NATO members since Russia invaded Ukraine.” *Insight*. 11 August. Accesat 02 10, 2023. <https://commonslibrary.parliament.uk/defence-spending-pledges-by-nato-members-since-russia-invaded-ukraine/>.

Kofman, Michael, Anya Fink, și Jeffrey Edmonds. 2020. *Russian Strategy for Escalation Management: Evolution of Key Concepts*. Center for Naval Analyses .

Kowalewski, Annie. 2017. „Disinformation and Reflexive Control: The New Cold War.” *Georgetown Security Studies Review*. <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2017/02/01/disinformation-and-reflexive-control-the-new-cold-war/>.

Krastev, Ivan, și Mark Leonard. 2022. *Peace versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. June. Accesat 01 2023. <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2022/06/peace-versus-justice-the-coming-european-split-over-the-war-in-ukraine.pdf>.

Kristensen, Hans, Matt Korda, Eliana Johns , Mackenzie Knight, și Kate John. 2023. *Status Of World Nuclear Forces*,. 31 martie. Accesat martie 15, 2024. <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>.

- Kyiv Independent. 2022. *Bodies of tortured civilians found in Sunny Oblast*. 5 April. Accesat 04 12, 2022. <https://kyivindependent.com/uncategorized/bodies-of-tortured-civilians-found-in-sumy-oblast/>.
- Kyiv School of Economics. 2023. *The total amount of damage caused to Ukraine's infrastructure due to the war has increased to almost \$138 billion*. 24 January. Accesat 02 06, 2023. <https://kse.ua/about-the-school/news/the-total-amount-of-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-has-increased-to-almost-138-billion/>.
- Lapshyna, Iryna. 2022. „Ukraine – Emigration and Displacement in Past and Present.” *Bundeszentrale für politische Bildung*. 8 July. Accesat februarie 10, 2023. <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/english-version-country-profiles/510002/ukraine-emigration-and-displacement-in-past-and-present/>.
- Leininger, Julia, Armin von Schiller, și Emmanuel Gyimah-Boadi. fără an. „How to achieve social cohesion?” *German Institute of Development and Sustainability*. Accesat februarie 20, 2024. <https://www.idos-research.de/en/jb-social-cohesion/>.
- Lică, Daniela. 2022. „Componenta dezinformării în conflictul din Ucraina, în.” *Colocviu strategic nr. 1 (195)/2022 cu tema Analiză multidimensională a invaziei ruse în Ucraina*, martie. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs01-22.pdf.
- . 2023. „Componenta dezinformării în războiul din Ucraina.” *Colocviu strategic. Titlul: Un an de la declanșarea războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei: analiză multidimensională*, martie. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs01-23.pdf.
- Lyubshy-Kirdey, Ivan, Yuliia Dysa, și Balmforth Tom. 2023. *Russia's biggest air attack of war kills 31 in Ukraine, officials say*. 30 decembrie. Accesat martie 15, 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-launches-massive-air-attack-ukraine-least-10-dead-kyiv-2023-12-29/>.
- Marchenko, Sergii. 2023. „What Russia's War Is Costing the World.” *Time*, 12 January. Accesat 01 15, 2023. <https://time.com/6246070/russia-war-costing-the-world/>.
- Martin, Tim. 2022. „European defense spending no longer a laughing matter: 2023 Preview.” *Breaking Defense*. 29 December. Accesat 02 05, 2023. <https://breakingdefense.com/2022/12/european-defense-spending-no-longer-a-laughing-matter-2023-preview/>.
- Masters, Jonathan, și Will Merrow. 2023. „Nuclear Weapons in Europe: Mapping U.S. and Russian Deployments.” 30 martie. Accesat martie 12, 2024. <https://www.cfr.org/in-brief/nuclear-weapons-europe-mapping-us-and-russian-deployments>.
- MEU. 2024. „In 2023, Ukraine increased exports of furniture and sugar, and imported mainly fuel, medicines and UAVs.” *Government Portal - News*. Kyiv: Ministry of Economy of Ukraine, 4 January. Accesat 02 19, 2024. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/u-2023-rotsi-ukraina-zbilshyla-eksport-mebliv-ta-tsukru-a-importovala-peredusim-palyvo-lyky-ta-bpla>.
- Michałowska-Kubś, Aleksandra. 2022. „Coining lies. Kremlin spends 1.5 Billion per year to spread disinformation and propaganda.” *Debunk.org*. <https://www.debunkeu.org/coinig-lies-state-budget-financing-of-russian-propaganda>.
- Minich, Ruslan. 2024. *Social Cohesion in Ukraine: Trends Based on reSCORE 2023 and SCORE 2021 Indices. Part I*. USAID, SeeD, UNDP. Accesat aprilie 4, 2024. https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_Feb.22.2024.pdf.
- Ministry of Foreign Affairs. 2022. „On Violations of the rights of Russian Citizens and Fellow Citizens in Foreign Countries.” Accesat May 2022. https://mid.ru/en/foreign_policy/humanitarian_cooperation/1815559/.
- Morgan, Patrick M. 2003. *Deterrence Now*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Muncaster, Phil. 2023. „Russian Government Bans Foreign Messaging Apps.” *Infosecurity Magazine*. <https://www.infosecurity-magazine.com/news/russian-government-bans-foreign/>.
- Murray, Shona, și Mared Gwyn Jones. 2024. „Putin will be tried and prosecuted for war crimes, Ukraine's prosecutor general vows.” *Euronews*. 05 03. Accesat 03 06, 2024. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/03/05/putin-will-be-tried-and-prosecuted-for-war-crimes-ukraines-prosecutor-general-vows#:~:text=Ukraine%20is%20currently%20probing%20123%2C000,since%20the%20Second%20World%20War>.
- Nahoi, Ovidiu. 2023. „Cei "5D" ai manipulării și dezinformării online. Cum poate răspunde Europa?” (RFI). <https://www.rfi.ro/politica-social-152914-5d-manipulari-dezinformari-online-raspunde-europa>.
- NASA. 2023. „Farming Amidst a War: Satellite Data Reveals Productive Yet Challenging Season for Ukraine.” *NASA Harvest*. 19 December. Accesat 02 16, 2024. <https://nasaharvest.org/news/farming-amidst-war-satellite-data-reveals-productive-yet-challenging-season-ukraine>.
2020. „NATO.” *Comprehensive Defence Handbook—Vol. I*. Accesat martie 3, 2024. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiZkl-8p9-EAxXw8wIHHReADSQQFnoECBoQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.nshq.nato.int%2FLibrary%2FDownloadFile%2Fe8a86ab2-cbf4-900e-3fcc-c3daa451c067&usg=AOvVaw0thpbOjLURtSpfi5p1dpA_&opi=8997844.
- NATO. 2022a. *Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*. Accesat 2 10, 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm.
- NATO. 2022a. *Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, Bucharest, Romania*. Bucharest, 30 11. Accesat 01 30, 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_209390.htm?selectedLocale=en.
- . 2022a. „Relations with Russia.” *NATO website*. 26 02. Accesat 03 02, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.

- . 2023. „Relations with Russia.” *NATO website*. 03 08.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.
- NATO SG. 2022. „Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg previewing the extraordinary Summit of NATO Heads of State and Government.” 23 March.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193610.htm.
- NATO SG. 2024. *Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the General Manager of the NATO Support and Procurement Agency, Stacy Cummings at the signing ceremony for a major new investment in artillery ammunition*. 23 January.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_222003.htm.
- NBU. January 2024. *Inflation Report*. Kyiv: National Bank of Ukraine.
- New York Times. 2022. *Bucha's month of terror*. 11 April. Accesat 04 12, 2022.
<https://www.nytimes.com/interactive/2022/04/11/world/europe/bucha-terror.html>.
- New York Times. 2024. *Russia Hides Its War Toll. We Pieced Together the Clues*. Editor Neil MacFarquhar și Milana Mazaeva. 15 February.
<https://www.nytimes.com/2024/02/15/world/europe/russia-invasion-casualties-wounded.html>.
- Newkey-Burden, Chas. 2024. *A 'nuclear timebomb': tensions rise over Ukraine power plant*. 14 martie. Accesat martie 14, 2024. <https://theweek.com/politics/a-nuclear-timebomb-tensions-rise-over-ukraine-power-plant>.
- News.ro. 2024. *Doi ani de război în Ucraina - Bilanț crunt, dar neverificabil, de ambele părți*. 23 februarie. <https://www.news.ro/externe/doi-ani-de-razboi-in-ucraina-bilant-crunt-dar-neverificabil-de-ambele-parti-1922400123002024020821500313>.
- NFP. 2023. „Poland to spend 4% of GDP on defence this year, highest current level in NATO.” *Notes from Poland*. 31 January. Accesat 02 14, 2023.
<https://notesfrompoland.com/2023/01/31/poland-to-spend-4-of-gdp-on-defence-this-year-highest-current-level-in-nato/>.
- Novosolova, Nadiia, Marian Machlouzarides, Solomiya Myronovych, Ruslan Minich, Pavlo Sereda, și Ilke Dagli-Hustings. 2024. *SHARP Wave 2. Big Picture Report*. PFRU, USAID, UNDP. Accesat februarie 20, 2024.
https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_PFRUkr21_SHARP-Big-picture-report_v11.pdf.
- OCHA. 2023. „Humanitarian Needs and Response Plan Ukraine.” Accesat martie 4, 2024.
<https://reliefweb.int/attachments/7d7e199b-d658-42ba-867d-a4bd2d64c964/Ukraine%20HNRP%202024%20Humanitarian%20Needs%20and%20Response%20Plan%20EN%2020240110.pdf>.
- . 2024. „Ukraine: OCHA calls for end to the nearly two-year war.” 10 January. Accesat 03 02, 2024.
<https://www.unocha.org/news/ukraine-ocha-calls-end-nearly-two-year-war#:~:text=The%20latest%20wave%20of%20attacks,2022%20to%2015%20in%202023.>
- OECD. 2022. *Russia's war of aggression against Ukraine continues to create serious headwinds for global economy, OECD says*. 22 November. Accesat 02 05, 2023. <https://www.oecd.org/newsroom/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-continues-to-create-serious-headwinds-for-global-economy.htm>.
- Office of the Prosecutor General. 2023. *Russia's War Crimes*. 13 February. Accesat februarie 15, 2023.
<https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/>.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - OHCHR. Dec. 2022. „Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack Against Ukraine.” <https://ukraine.un.org/en/210727-killings-civilians-summary-executions-and-attacks-individual-civilians-kyiv-chernihiv-and>.
- O'Kane, Michael. 2022. *EU Council agrees 6th sanctions package & restrictions on Russian oil imports*. 1 June. Accesat 01 11, 2023.
<https://www.europeansanctions.com/2022/05/eu-council-agrees-6th-sanctions-package-restrictions-on-russian-oil-imports/>.
- Pabst, Stavroula. 2022. *The Way We Discuss "Disinformation" Is Toxic*. 23 May.
<https://slate.com/technology/2022/05/disinformation-dhs-board-toxic.html>.
- Permanent Mission of France - United Nations. 2024. „The toll of the war in Ukraine is disastrous.” 08 03. Accesat 03 11, 2024. <https://onu.delegfrance.org/the-toll-of-the-war-in-ukraine-is-disastrous>.
- Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. 2022. *Russian Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova's reply to a media question on the results of the EU summit held on 20-21 October 2022*. 21 10. Accesat 2 9, 2023.
<https://russiaeu.ru/en/news/russian-foreign-ministry-spokeswoman-maria-zakharovas-reply-media-question-results-eu-summit>.
- Pew Research Center. 2024. „Many Americans find value in getting news on social media, but concerns about inaccuracy have risen.” Editor LUXUAN WANG AND NAOMI FORMAN-KATZ.
<https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/02/07/many-americans-find-value-in-getting-news-on-social-media-but-concerns-about-inaccuracy-have-risen/>.
- Pilkington, Ed, și Gloria Oladipo. 2022. „What are Russia's biological weapons claims and what's actually happening?” *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2022/mar/11/russia-biological-weapon-claim-us-un-ukraine-bio-labs-explainer>.
- Plokhyy, Serhii. 2023. *Războiul ruso-ucrainean: Întoarcerea istoriei*. București: Trei .
- Politico. 2023. „Russia uses POWs as a political weapon against Kyiv.” 27 December. Accesat 01 15, 2024. <https://www.politico.eu/article/russia-stalls-war-prisoners-exchange-heat-political-tensions-ukraine-kyiv-says/#:~:text=Ukraine%20says%20it%20is%20treating,and%20sleep%2C%E2%80%9D%20Yatsenko%20said.>
- Powell, Robert. 2015. „Nuclear Brinkmanship, Limited War and Military Power.” *International Organization* 69 (3): 589-626 .

- President of Russia. 2023. „Presidential Address to Federal Assembly.” *Events*. Moscow, 21 February. Accesat 02 22, 2023. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/70565>.
- Purevpn. 2023. *A list of all Websites and Platforms Blocked in Russia*. 20 June. <https://www.purevpn.com/list-of-blocked-websites-in-russia/>.
- Rakic, Drazen. 2024. „Two years of war: The state of the Ukrainian economy in 10 charts.” *Economic Governance and EMU Scrutiny Unit (EGOV)*. February. Accesat 02 08, 2024. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI\(2024\)747858_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI(2024)747858_EN.pdf).
- RAND. 2009. „Foundations of Effective Influence Operations. A Framework for Enhancing Army Capabilities.” Editor Eric et al. Larson. <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG654.html>.
- . 2018. *Truth Decay. An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*. Edited by Jennifer Kavanagh and Michael Rich. RAND. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2314.html.
- Rating Group. 2023. *Twenty-fifth national survey: threat perceptions for the Winter of 2023-2024 (November 22-23, 2023)*. 01 12. Accesat 02 15, 2024. https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/dvadcyat_piyate_zagalnonacionalne_opituvanny_spriynyattazagroz_na_zimu_2023-2024.html.
- Ray, Siladitya. 2022. „Russia Says It's Stopping Critical Gas Supply To Europe Until West Lifts Sanctions.” *Forbes*, 5 September. Accesat 01 12, 2023. <https://www.forbes.com/sites/siladityaray/2022/09/05/russia-says-its-stopping-critical-gas-supply-to-europe-until-west-lifts-sanctions/>.
- Republic World. 2022. *Kyiv Alleges Russia Abused, Tortured Female Ukrainian Soldiers While Holding Them Captive*. 06 April. Accesat 04 14, 2022. <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/kyiv-alleges-russia-abused-tortured-female-ukrainian-soldiers-while-holding-them-captive-articleshow.html>.
- Reuters Institute for the Study of Journalism. 2023. *Digital News Report 2023*. Reuters Institute. doi:DOI: 10.60625/risj-p6es-hb13.
- Reuters. 2023. *MEDIA-Gazprom gas exports to Europe via Ukraine hit historic low in January - Vedomosti*. 31 January. Accesat 02 14, 2023. <https://www.reuters.com/article/media-gazprom-gas-exports-to-europe-via-idUSL1N34G0F5>.
- Reuters. 2023. *Russia is now fighting NATO in Ukraine, top Putin ally says*. 03 01. Accesat 02 10, 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/putin-ally-patrushev-says-russia-is-now-fighting-nato-ukraine-2023-01-10/>.
- . 2024. „Why a leaked German military recording on Ukraine aid is causing an outcry.” 5 March. <https://www.reuters.com/world/europe/why-leaked-german-military-recording-is-causing-outcry-2024-03-04/>.
- RFI. 2022. „Măsurile UE împotriva dezinformării rusești au venit prea târziu. „Mașinăria rusească” nu mai depinde neapărat de Kremlin (cercetător).” 14 noiembrie. Accesat noiembrie 18, 2022. <https://www.rfi.ro/politica-150468-masuri-ue-impotriva-dezinformare-rusesti-masinaria>.
- Robakidze, Davit. 2022. „How does Kremlin Propaganda Fabricate the Covers of Western Outlets to Discredit Ukraine? .” *The Myth Detector*. <https://mythdetector.ge/en/how-does-kremlin-propaganda-fabricate-the-covers-of-western-outlets-to-discredit-ukraine/>.
- Robinson, Therese. 2023. „Gazprom in Search of New Natural Gas Markets After Exports to Europe Plummeted in 2022.” *Natural Gas Intelligence*. 10 January. Accesat 01 14, 2023. <https://www.naturalgasintel.com/gazprom-in-search-of-new-natural-gas-markets-after-exports-to-europe-plummeted-in-2022/>.
- Roth, Andrew. 2024. „‘A lot higher than we expected’: Russian arms production worries Europe’s war planners.” *The Guardian*. Accesat 02 20, 2024. <https://www.theguardian.com/world/2024/feb/15/rate-of-russian-military-production-worries-european-war-planners>.
- Russian Government. 2008. *www.government.ru*. December. Accesat February 2023. <https://web.archive.org/web/20081227071316/http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/33281de212bf49fdbf39d611cadbae95.doc>.
- Sabbagh, Dan. 2023. *Greenpeace warns over safety of Zaporizhzhia nuclear plant*. 28 septembrie . Accesat martie 14, 2024. <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/28/greenpeace-safety-zaporizhzhia-nuclear-plant-regulators-russia>.
- Schelling, Thomas C. [1966]2008. *Arms and influence*. Kindle edition: Yale University Press.
- Sharavov, I. 2000. „К вопросу об информационной войне и информационном оружии (On the issue of information war and information weapons).” *Zarubezhnoye voyennoye obozreniye (Foreign Military Review)*, ed. 10: 2-5.
- Slipchenko, V. 2013. „Информационный ресурс и информационное противоборство (Information Resources and Information Confrontation).” *Army Collection*, October: 52.
- Sly, Liz, și Kostiantyn Khudov. 2022. „Accounting of bodies in Bucha nears completion.” *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/08/ukraine-bucha-bodies/>.
- Speri, Alice. 2023. „Ukraine blocks journalists from front lines with escalating censorship.” *The Intercept*. <https://theintercept.com/2023/06/22/ukraine-war-journalists-press-credentials/>.
- StatBureau. 2024. *Russia Inflation Rate in 2023*. Bureau of Statistics, 18 January. Accesat 02 20, 2024. <https://www.statbureau.org/en/russia/inflation/2023>.
- Statista. 2024. *Trust in media in selected countries worldwide from 2021 to 2023*. 11 March. <https://www.statista.com/statistics/683336/media-trust-worldwide/>.
- Stognei, Anastasia, și Max Seddon. 2024. „The surprising resilience of the Russian economy.” *Financial Times*. Accesat 02 20, 2024.

<https://www.ft.com/content/d304a182-997d-4dae-98a1-aa7c691526db>.

Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2023. *1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats*. EEAS. Accesat February 10, 2023. <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf>.

Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2022. *Report on EEAS Activities to Counter FIMI*. European External Action Service (EEAS).

TASS. 2023. „Grain deal terminated failing to fulfil obligations to Russia.” *Russian Politics & Diplomacy*. Moscow, 17 July. Accesat 02 16, 2024. <https://tass.com/politics/1648045>.

TASS. 2023. *Russia's oil and gas budget revenues down 46% in January*. Moscow, 6 February. Accesat 02 10, 2023. <https://tass.com/oil-gas-industry/1572379>.

Telegram. 2022. *Tepmihobo!* 11 April. Accesat 04 12, 2022. <https://t.me/polkazov/4408>.

The Guardian . 2022b. „Ukrainian children used as 'human shields' near Kyiv, say witness reports.” 2 April. Accesat 03 01, 2024. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/02/ukrainian-children-used-as-human-shields-near-kyiv-say-witness-reports>.

The Guardian. 2022. *Rape as a weapon: huge scale of sexual violence inflicted in Ukraine emerges*. 4 April. Accesat 04 11, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>.

The New Voice of Ukraine. 2024. „NATO countries provide 99% of all military aid to Ukraine, says Stoltenberg.” 18 March. <https://english.nv.ua/nation/nato-official-said-that-alliance-provides-ukraine-with-99-of-total-military-aid-50402194.html>.

The Syrian Network for Human Rights. 2022. „Seventh Annual SNHR Report on Russian Forces' Violations since the Beginning of Russia's Military Intervention in Syria on September 30, 2015.” Accesat februarie 10, 2023. <https://snhr.org/wp-content/uploads/2022/09/R220916E.pdf>.

The White House. 2022. *Remarks by President Biden Announcing U.S. Ban on Imports of Russian Oil, Liquefied Natural Gas, and Coal*. Washington, DC, 8 March. Accesat 01 10, 2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/08/remarks-by-president-biden-announcing-u-s-ban-on-imports-of-russian-oil-liquefied-natural-gas-and-coal/>.

The World Bank. 2022. *Poverty*. 30 November. Accesat 02 05, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1>.

The World Bank. 2022. „War in the Region: Europe and Central Asia Economic Update.” Office of the Chief Economist, World Bank Group, Washington.

Tuhina, Gjerajina. 2024. „Two Years Into EU Ban, Russia's RT And Sputnik Are Still Accessible Across The EU.” *Radio Free Europe, Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/russia-rt-sputnik-eu-access-bans-propaganda-ukraine-war/32803929.html>.

U.S. Department of Defense. 2023. *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Washington : U.S. Department of Defense,.

U.S. Department of State. 2020. „GEC Special Report: Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem.” 3. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf.

Ukraine institutes proceedings against the Russian Federation and requests the Court to indicate provisional measures. 2022a. 2022/4 (International Court of Justice, 27 February). Accesat februarie 16, 2023. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-PRE-01-00-EN.pdf>.

Ukrainian Security and Cooperation Center. 2021. „Draft law №5557 on the fundamentals of national resistance presented in Kyiv.” *Ukrainian Security and Cooperation Center*. 16 June. Accesat februarie 15, 2023. <https://uscc.org.ua/en/draft-law-5557-on-the-fundamentals-of-national-resistance-presented-in-kyiv/>.

UN DESA. 2024. *World Economic Situation and Prospects 2024*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.

UN Human Rights Office of the High Commissioner. 2023b. „Report on the Human Rights Situation in Ukraine. 1 August 2023 - 30 November 2023.” Accesat martie 4, 2024.

UN Human Rights Office of the High Commissioner. 2023a. „Report on the Human Rights Situation in Ukraine. 1 February - 31 July 2023.” Accesat martie 4, 2024.

UN Human Rights Office of the High Commissioner. 2024. „Ukraine: Protection of Civilians in Armed Conflict. January 2024 update.” Accesat martie 4, 2024.

UN. 2024. *UN Data Portal Population Division*. Accesat martie 7, 2024. <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/49/locations/804/start/1990/end/2024/table/pivotbylocation?df=fe93b5f5-aa57-4258-95ef-6bcfdea9375b>.

UNHCR. 2023a. *Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation*. 31 January. Accesat februarie 20, 2023. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

—. 2024. *Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation*. 15 February. Accesat martie 4, 2024. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

UNHCR. 2022a. „Ukraine Situation Flash Update #1.” Accesat ianuarie 20, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/91208>.

UNHCR. 2022b. „Ukraine Situation Flash Update #17.” Accesat ianuarie 14, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/93659>.

UNHCR. 2023b. „Ukraine Situation Flash Update #39.” Accesat ianuarie 30, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/98413>.

United Nations Ukraine. 2023. „UN Human Rights Ukraine released reports on treatment of prisoners of war and overall human rights situation in Ukraine.” 24 March. Accesat 02 12, 2024. <https://ukraine.un.org/en/224744-un-human-rights-ukraine-released-reports-treatment-prisoners-war-and-overall-human-rights>.

United Nations. 2023. *World Economic Situation and Prospects*. Department of Economic and Social Affairs, United Nations publication.

University of Gothenburg. 2023. *Total Defence for the 21st Century: Civilian-Military Collaboration in Scandinavia*. Accesat martie 5, 2024. <https://www.gu.se/en/research/civilian-military-collaboration-in-scandinavia>.

USA. 2022. „Declaration of Intervention under Article 63 of the Statute submitted by the United States of America.” International Court of Justice, 7 September. Accesat februarie 16, 2023. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220907-WRI-01-00-EN.pdf>.

2022. *Video appears to show Ukrainian soldier killing Russian prisoner*. 7 April. Accesat 04 14, 2022. <https://news.sky.com/story/video-appears-to-show-ukrainian-soldier-killing-russian-prisoner-12584437>.

Vraga, Emily K., și Leticia Bode. 2020. „Defining Misinformation and Understanding its Bounded Nature: Using Expertise and Evidence for Describing Misinformation.” *Political Communication*. doi:10.1080/10584609.2020.1716500.

Vyshlinsky, Hlib, Maria Repko, Yurii Gaidai, Dmytro Goriunov, și Maksym Samoiluk. 2022. „Ukrainean Econom in War Times: 2022 in Review.” *Monthly Overview*. Centre for Economic Strategy / German Economic Team, 19 December.

Walker, Shaun. 2023. *Odesa suffers ‘hellish night’ as Russia attacks Ukraine grain facilities*. 19 iulie. Accesat martie 15, 2024. <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/19/odesa-suffers-hellish-night-as-russia-attacks-ukraines-grain-facilities>.

Walton, C. Dale. 2019. „The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-First Century.” În *Strategy in the Contemporary World*, de James J. Wirtz, Colin S. Gray (coord.) John Baylis. Oxford: Oxford University Press.

WB, GoU, EU, UN. 2024. *Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)*. Washington, D.C.: World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, February. Accesat 01 16, 2024. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>.

WHO. 2023. *Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA)*. Accesat februarie 15, 2023. <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx>.

WHO. 2022. „WHO Response to the Ukraine: December 2022 Bulletin.” Accesat februarie 12, 2023. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-EURO-2023-6172-5937-68079>.

Wilke, Tabea. 2020. *Information Threats. Challenges for the European Information Space*. Producător Hanns Seidel Stiftung. https://www.hss.de/download/publications/AA_77_Infobedrohung_Englisch.pdf.

Williams, Heather, Kelsey Hartigan, Lachlan MacKenzie, și Reja Younis. 2024. *Russian Nuclear Calibration in the War in Ukraine*. 23 februarie. Accesat martie 13, 2024. <https://www.csis.org/analysis/russian-nuclear-calibration-war-ukraine>.

Witte, Melissa de. 2022. „Seven tips for spotting disinformation related to the Russia-Ukraine conflict.” *Stanford News*. 03 March. <https://news.stanford.edu/2022/03/03/seven-tips-spotting-disinformation-russia-ukraine-war/>.

World Economic Forum. 2022. *Most people get their news online - but many are switching off altogether. Here's why*. Editor Stefan Ellerbeck. 9 September. <https://www.weforum.org/agenda/2022/09/news-online-europe-social-media/>.

World Food Programme. 2022. „Ukraine transitional interim country strategic plan (2023–2024).” *World Food Programme*. 13 December. Accesat februarie 2, 2023. <https://www.wfp.org/operations/ua02-ukraine-transitional-interim-country-strategic-plan-2023-2024>.

—. 2022. *War in Ukraine drives global food crisis*. 24 6. Accesat 2 5, 2023. <https://www.wfp.org/publications/war-ukraine-drives-global-food-crisis>.

World Nuclear Association. 2023. *Ukraine: Russia-Ukraine War and Nuclear Energy*. 16 octombrie. Accesat martie 13, 2024. <https://www.world-nuclear.org/ukraine-information/ukraine-russia-war-and-nuclear-energy.aspx>.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în *Colocviu strategic*, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor *Legii nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare* și ale *Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe*, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU

E-mail: colocviustrategic@unap.ro

Webpage: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>

e-ISSN 1842-8096, 136/26.03.2024



Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5,

cod poștal 050662, București, România

Telefon: +4021.319.56.49, Fax: +4021.319.57.80

E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>